

วารสาร
ประวัติศาสตร์
ธรรมศาสตร์

THE THAMMASAT

**JOURNAL
OF
HISTORY**

ปัญหาการศึกษาภาษาอังกฤษในญี่ปุ่น: มิติประวัติศาสตร์

The Problem in English Language Education

in Japan: A Historical Study

อารุท ทีระเอก

Arwut Teeraeak

อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

E-mail: oldmeng@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาปัญหาการศึกษาภาษาอังกฤษในญี่ปุ่นโดยเฉพาะ ปัญหาทักษะการสื่อสาร โดยวิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างประเด็นอัตลักษณ์ที่ผูกติดกับภาษาต่างชาติ กับโครงสร้างการศึกษาภาษาอังกฤษที่จัดขึ้นในแต่ละยุค ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาประสิทธิภาพการศึกษาที่ส่งผลกระทบต่อเนื่องตามมา งานศึกษานี้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 5 ยุค ได้แก่ 1) การศึกษาภาษาต่างชาติก่อนการเปิดประเทศปี 1853 2) กระแสสูงของการศึกษาภาษาอังกฤษจากยุคเปิดประเทศสู่ต้นสมัยเมจิ (1853-1883) 3) กระแสตีกลับจากกลางยุคเมจิถึงการสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 (1883-1945) 4) การคืนสถานะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (1945-1987) และ 5) กระแสโลกาภิวัตน์กลางทศวรรษ 1980 ถึงต้นศตวรรษที่ 21 (1987-2011)

ผลการศึกษาพบว่าประเด็นอัตลักษณ์ที่ผูกติดกับภาษาต่างชาติ ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างการศึกษาภาษาอังกฤษในญี่ปุ่นตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงปัจจุบัน แม้ญี่ปุ่นรับรู้ถึงความสำคัญของการศึกษาภาษาของชาติตะวันตกโดยเฉพาะภาษาอังกฤษ แต่ก็ตระหนักถึงภัยอันตรายจากภายนอกที่อาจพ่วงมากับการเล่าเรียนจึงกำหนดแนวทางให้การศึกษาภาษาอังกฤษเป็นเพียงเครื่องมือในการรับวิทยาการตะวันตกที่ไม่กระทบกับอัตลักษณ์ความเป็นญี่ปุ่น หลักการดังกล่าวนำไปสู่การลดทอนเนื้อหาของการศึกษาภาษาอังกฤษให้จำกัดเฉพาะด้านไวยากรณ์และการอ่านแปลความ โดยเฉพาะตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 20 ที่การศึกษาภาษาอังกฤษในโรงเรียนมีฐานะเป็นเพียงวิชาเรียนที่ใช้ในการสอบวัดความรู้หรือสอบเข้าศึกษาต่อ แต่เมื่อเข้าสู่ปลายศตวรรษที่ 20 กระแสโลกาภิวัตน์และความก้าวหน้าของเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสาร ก็ทำให้ญี่ปุ่นต้องปฏิรูปการศึกษาภาษาอังกฤษครั้งใหญ่โดยเฉพาะในด้านทักษะการสื่อสาร อย่างไรก็ตามการส่งเสริมการศึกษาภาษาต่างชาติที่มากขึ้นก็กระทบกับอัตลักษณ์ความเป็นญี่ปุ่น จนนำไปสู่แนวทางการจัดการศึกษาที่มีความลึกซึ้งขัดแย้งกันเองจนถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ: ปัญหาการศึกษา-ญี่ปุ่น, การศึกษาภาษาอังกฤษ-ญี่ปุ่น, ประวัติศาสตร์การศึกษาสมัยใหม่-ญี่ปุ่น

Abstract

This article aims to explore the problem in English language education in Japan, particularly, in communication skills by analyzing the relationship between the issues of identity attached to foreign languages and the structure of English language education provided during each era, accentuating problems in learning efficiency with subsequent effects. This study is divided into 5 eras: 1) Foreign languages learning before the open-door policy in 1853; 2) Trend to learn English from the open-door era to the beginning of Meiji era (1853-1883); 3) Reverse trend from the middle of Meiji until the end of WW2 (1883-1945); 4) Reinstatement after WW2 (1945-1987); and 5) Globalization from mid-1980s to the beginning of the 21st Century (1987-2011).

The result shows that the issue of identify attached to foreign languages affects the structure of English education in Japan since the beginning until the present day. Although Japan acknowledged the importance of Western languages learning, especially, English, at the same time, the country became aware of dangers from the outside derived from said learning. Therefore, English learning was viewed as a tool for transferring Western technology, which did not affect the Japanese identity. Said principle has led to a reduction in content for English learning, focusing only on grammar and translation, especially since the beginning of the 20th Century, where English learning in school was designated only as a subject for competency test or for entrance examination. However, at the end of the 20th Century, globalization and advances in information and communication technologies have forced Japan to overhaul its English learning model, particularly, in communication skills. This action to promote more foreign languages learning, nevertheless, has affected the Japanese identity and has resulted in an unsystematic, contradictory educational model until the present day.

Keywords: Educational issues-Japan, English education-Japan, History of modern education-Japan

1. บทนำ

เมื่อเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 กระทรวงศึกษาธิการของประเทศญี่ปุ่น¹ ได้ดำเนินการปฏิรูปการศึกษาภาษาอังกฤษครั้งสำคัญด้วยการพัฒนาแผนยุทธศาสตร์เพื่อปลูกฝัง ‘คนญี่ปุ่นให้มีความสามารถในด้านภาษาอังกฤษ’ (A Strategic Plan to Cultivate ‘Japanese with English Abilities’) แผนยุทธศาสตร์ที่ประกาศออกมาในปี 2002 นี้มีเนื้อความว่า

“จากความก้าวหน้าของกระแสโลกาภิวัตน์ทั้งในด้านสังคมและเศรษฐกิจ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่บุคลากรของเราต้องมีทักษะในการสื่อสารเป็นภาษาอังกฤษ ซึ่งเป็นภาษาสากลที่ใช้กันแพร่หลาย เพื่อการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21 ประเด็นนี้สำคัญอย่างที่สุดทั้งต่ออนาคตลูกหลานเรา และการพัฒนาประเทศญี่ปุ่นต่อไป”²

¹ วันที่ 6 มกราคม 2001 กระทรวงศึกษาธิการได้ควบรวมกับกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และเปลี่ยนชื่อเป็น กระทรวงศึกษาธิการ วัฒนธรรม กีฬา วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology) บทความชิ้นนี้ใช้คำ “กระทรวงศึกษาธิการ” เมื่อกล่าวถึงกระทรวงศึกษาธิการใหม่ และใช้คำ “กระทรวงศึกษาธิการ” เมื่อกล่าวถึงกระทรวงศึกษาธิการเดิม

² Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology, “Towards Advancement of ‘Academic Ability,’” http://www.mext.go.jp/b_menu/hakusho/html/hpac200201/hpac200201_2_015.html (accessed February 10, 2018).

แผนยุทธศาสตร์รวมถึงแผนปฏิบัติการ 5 ปีที่เผยแพร่ในปีต่อมา ระบุเป้าหมายชัดเจนว่าต้องการให้ผู้สำเร็จการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยมีทักษะภาษาอังกฤษในสายงานของตนเอง หรือทำงานกับชาวต่างชาติได้ ส่วนผู้ที่สำเร็จชั้นมัธยมศึกษาต้องมีความสามารถในการสื่อสารเป็นภาษาอังกฤษโดยผู้ที่จบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายต้องสนทนาทั่วๆ ไปได้ ส่วนผู้ที่จบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นก็ต้องสื่อสารภาษาอังกฤษอย่างง่ายๆ ได้ทั้งการทักทาย ตอบคำถาม พูดคุยเรื่องประจำวัน การบรรลุเป้าหมายดังกล่าวจำเป็นต้องมีนวัตกรรมใหม่ๆ เป็นส่วนเสริมแผนยุทธศาสตร์กล่าวถึงโครงการต่างๆ 30 โครงการ อาทิ การจัดตั้งโรงเรียนมัธยมศึกษาภาษาอังกฤษระดับพิเศษ (Super English Language High School) ซึ่งจัดสอนวิชาต่างๆ เช่น คณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์เป็นภาษาอังกฤษซึ่งจะจัดตั้งให้ได้ 100 แห่ง ภายใน 3 ปี แผนพัฒนาคุณภาพครูที่กำหนดให้ครูที่สอนภาษาอังกฤษทุกคนต้องมีผลสอบโทเฟล (TOEFL) ขั้นต่ำ 550 คะแนน หรือโทอิค (TOEIC) ขั้นต่ำ 730 คะแนน การจัดครูเจ้าของภาษา (native speaker) ให้มีส่วนร่วมในชั้นเรียนภาษาอังกฤษในระดับมัธยมศึกษาให้ได้มากกว่า 1 คาบต่อสัปดาห์ และการตั้งเป้าส่งนักเรียนระดับมัธยมศึกษาไปเรียนรู้และฝึกฝนทักษะภาษาอังกฤษยังต่างประเทศปีละ 10,000 คน เป็นต้น³

³ Ibid.; Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology, "Developing a Strategic Plan to Cultivate 'Japanese with English Abilities'," <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/APCITY/UNPAN008142.htm> (accessed February 10, 2018); Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology, "Regarding the Establishment of an Action Plan to Cultivate 'Japanese with English Abilities'," <http://www.gifu-net.ed.jp/kyoka/eigo/CommunicativeEnglish/Regarding%20the%20Establishment%20of%20an%20Action%20Plan%20to%20Cultivate%20>

การกำหนดยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาทักษะการสื่อสาร ยังปรากฏให้เห็นผ่านการปรับแนวทางการออกข้อสอบเข้ามหาวิทยาลัยของส่วนกลางในวิชาภาษาอังกฤษ ซึ่งเคยเป็นพิมพ์เขียวในการกำหนดแนวทางการจัดการสอนในแต่ละโรงเรียนตลอดมา เนื่องจากการสอบเข้ามหาวิทยาลัยสำคัญต่อชีวิตนักเรียนญี่ปุ่นมากจนเกือบเรียกได้ว่าเป็นการตัดสินอนาคต หรือชีวิตที่เหลือหลังจากนั้น⁴ ขณะที่ข้อสอบภาษาอังกฤษแต่เดิมเป็นการวัดความรู้ไวยากรณ์ และการอ่านเข้าใจความ (reading comprehension) เป็นส่วนใหญ่ ส่วนที่วัดทักษะการฟังที่มีอยู่บ้างก็ใช้วิธีวัดผลทางอ้อม คือเป็นข้อเขียนให้เลือกตอบในเรื่องการออกเสียง (pronunciation) และการเน้นหนักพยางค์ในแต่ละคำ (accent-location) แต่ในปี 2006 ข้อสอบเข้ามหาวิทยาลัยของส่วนกลางได้เพิ่มการวัดความเข้าใจจากการฟัง (listening comprehension) 50 คะแนน จากทั้งหมด 200 คะแนน ซึ่งถือเป็นการสอบการฟังเป็นครั้งแรกในรอบ 26 ปี⁵

%A1%C8Japanese%20with%20English%20Abilities%A1%C9.htm (accessed February 10, 2018); Naoki Fujimoto-Adamson, "Globalization and History of English Education in Japan," *Asian EFL Journal* 8, no. 3 (2006): 277, <https://www.asian-efl-journal.com/1204/quarterly-journal/2006/09/globalization-and-history-of-english-education-in-japan/#squelch-tas-tab-content-0-3> (accessed February 2, 2018).

⁴ Matthew Reesor, "The Bear and the Honeycomb: A History of Japanese English Language Policy," *NUCB Journal of Language Culture and Communication* 4, no.1 (2002-05): 48. http://www.nucba.ac.jp/themes/s_cic@cic@nucba/pdf/njlcc041/05REESOR.PDF (accessed February 2, 2018).

⁵ Miyuki Sasaki, "The 150-year History of English Language Assessment in Japanese Education," *Language Testing* 25, no 1 (2008): 63-64.

แผนยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาทักษะการสื่อสารภาษาอังกฤษของชาวญี่ปุ่น ยังครอบคลุมถึงการจัดการเรียนการสอนภาษาอังกฤษให้แก่นักเรียนในระดับประถมศึกษา แต่เดิมนักเรียนญี่ปุ่นจะเริ่มเรียนภาษาอังกฤษเมื่อขึ้นชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 แต่ตั้งแต่ปี 2011 นักเรียนในระดับประถมศึกษาจะเริ่มเรียนภาษาอังกฤษผ่านรายวิชา “กิจกรรมภาษาต่างประเทศ” (Foreign Language Activities) ซึ่งเป็นวิชาบังคับในระดับประถมศึกษาปีที่ 5 และประถมศึกษาปีที่ 6 วิชาดังกล่าวมุ่งให้ผู้เรียนได้สื่อสารกันเป็นภาษาอังกฤษ และได้เรียนรู้ความสนุกสนานจากการใช้ภาษา อย่างไรก็ตามเนื่องจากหลักสูตรประถมศึกษาไม่ได้กำหนดรายวิชาภาษาอังกฤษไว้วิชากิจกรรมภาษาต่างประเทศดังกล่าวจึงไม่มีการวัดผลให้คะแนนเหมือนวิชาอื่น⁶

การตั้งเป้าหมายและการดำเนินการพัฒนาทักษะการสื่อสารให้กับชาวญี่ปุ่นตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา เป็นปรากฏการณ์ที่น่าสนใจ แม้จะมีคำถามอยู่บ้างถึงผลสัมฤทธิ์หลังแผนปฏิบัติการ 5 ปีสิ้นสุดลง รวมถึงผลของการจัดการหลังจากนั้น⁷ หรือการตั้งข้อสงสัยเมื่อ

<http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0265532207083745> (accessed February 10, 2018).

⁶ Novita Triane, “English Education at Elementary School in Japan,” *Premise Journal* 6, no. 1 (2017): 24-25, https://www.researchgate.net/publication/319937235_English_Education_at_Elementary_School_in_Japan (accessed February 10, 2018).

⁷ Craig Hagerman, “English Language Policy and Practice in Japan,” *Osaka Jogakuin College KiyJournal*, (2009), http://www.wilmina.ac.jp/ojc/edu/kiyo_2009/kiyo_06_PDF/2009_04.pdf (accessed February 2, 2018); Yukiko Hosoki, “English Language Education in Japan: Transitions and Challenges,” *Kokusai kankeigaku bulletin* 6, no.1/2 (2011): 199, <https://>

พิจารณาถึงผลสอบโดยเฉลี่ยของชาวญี่ปุ่นในการสอบวัดทักษะภาษาอังกฤษที่เป็นข้อสอบสากล เช่น โทเฟลซึ่งยังไม่เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงมากนักในปัจจุบัน⁸ อย่างไรก็ตามการปฏิรูปการศึกษาครั้งใหญ่เช่นนี้อาจต้องอาศัยเวลาพอสมควรกว่าจะเห็นผลหรือประเมินผลอย่างถูกต้องได้

กระนั้นตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมาเช่นกันที่โลกวิชาการภาษาอังกฤษได้ผลิตงานจำนวนหนึ่งที่ประเมินปัญหาการศึกษาภาษาอังกฤษของญี่ปุ่นในแง่มุมใหม่ โดยใช้กรอบการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์⁹ บทความ *The Bear and the Honeycomb: A History*

ci.nii.ac.jp/els/contentscinii_20171220111728.pdf?id=ART0009882896 (accessed February 2, 2018); Jeffrey Friedman, "English Education in the Era of Meiji Japan," *World Englishes* 35, no. 1 (2016), <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/weng.12169> (accessed February 10, 2018).

⁸ในปี 1997 ผลสอบโทเฟลโดยเฉลี่ยของชาวญี่ปุ่นอยู่ในลำดับที่ 180 จากทั้งหมด 189 ประเทศ ส่วนข้อมูลปี 2016 พบว่าชาวญี่ปุ่นได้คะแนนโทเฟลแบบไอบีที (internet-based testing or iBT) โดยเฉลี่ย 71 คะแนน จากคะแนนเต็ม 120 คะแนน ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มประเทศเอเชียด้วยกัน 31 ประเทศ จะมีเพียง 3 ประเทศเท่านั้นที่ได้คะแนนเฉลี่ยต่ำกว่า คือ ลาว 63 คะแนน ทาจิกิสถาน 66 คะแนน และอัฟกานิสถาน 69 คะแนน ส่วนคะแนนเฉลี่ยของประเทศอื่นๆ ที่น่าสนใจได้แก่ กัมพูชา 71 คะแนน เนปาล 74 คะแนน มองโกเลีย 75 คะแนน ไทย 78 คะแนน จีน 79 คะแนน พม่า 81 คะแนน ใต้หวัน 81 คะแนน เวียดนาม 82 คะแนน ศรีลังกา 83 คะแนน เกาหลีใต้ 84 คะแนน อินโดนีเซีย 84 คะแนน ฮองกง 87 คะแนน ฟิลิปปินส์ 89 คะแนน มาเลเซีย 90 คะแนน ปากีสถาน 92 คะแนน อินเดีย 93 คะแนน สิงคโปร์ 96 คะแนน ดู TOEFL, "Test and Score Data Summary for TOEFL iBT Tests," https://www.ets.org/s/toefl/pdf/94227_unlweb.pdf (accessed February 2, 2018).

⁹อาทิ Reesor, "The Bear and the Honeycomb,"; Fujimoto-Adamson, "Globalization and History of English Education in Japan,"; Sasaki, "The 150-year History of English Language Assessment in Japanese Education,";

of Japanese English Language Policy (2002) ของแมทธิว รีเซอร์ (Matthew Reesor) กล่าวถึงข้อจำกัดในงานศึกษาก่อนหน้าเช่น งานของโคอิเกะและทานากะ (Koike and Tanaka, 1995) ที่กล่าวโทษความอ่อนด้อยด้านภาษาอังกฤษของคนญี่ปุ่นว่าเป็นผลมาจากสภาพภูมิประเทศที่เป็นเกาะ ทำให้คนญี่ปุ่นขาดประสบการณ์การสื่อสารกับชาวต่างชาติ ส่วนงานของฮิวจ์ (Hughes, 1999) ก็โทษความแตกต่างในทางภาษาศาสตร์ระหว่างภาษาอังกฤษกับภาษาญี่ปุ่นขณะที่งานของคลาร์ก (Clark, 1998) โทษระบบการศึกษาที่ครูผู้สอนสำเนียงไม่ดี และออกเสียงภาษาอังกฤษแบบผิดๆ รวมถึงวิธีการสอนที่มุ่งเน้นการเล่าเรียนมากกว่าการเรียนรู้ซึมซับภาษาอย่างเป็นธรรมชาติ การกล่าวโทษวิธีการสอนยังปรากฏในงานของเฮลเกิ์เสน (Helgesen, 1991) ที่มองว่าระบบการเรียนการสอนที่เน้นไวยากรณ์และการวิเคราะห์หลักไวยากรณ์มากกว่าการสอนภาษาเพื่อการสื่อสาร เป็นต้นเหตุสำคัญที่ทำให้คนญี่ปุ่นอ่อนด้อยภาษาอังกฤษ¹⁰

Hagerman, "English Language Policy and Practice in Japan,;" Minoru Shimizu, "Japanese English Education and Learning: A History of Adapting Foreign Cultures," *Educational Perspectives* 43, no 1-2 (2010), <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ912110.pdf> (accessed February 2, 2018); Hosoki, "English Language Education in Japan," ในช่วงเวลาเดียวกันโลกวิชาการภาษาญี่ปุ่นก็ได้ผลิตงานที่วิเคราะห์ปัญหาการศึกษาภาษาอังกฤษในรอบประวัติศาสตร์ออกมาด้วยเช่นกัน เช่น M. Imura, *Nihon no Eigokyouiku 200 nen* (English Education in Japan for the Past 200 Years) (Tokyo: Taishokan Shoten, 2003). เป็นต้น อย่างไรก็ตามความขุ่นนี้จำกัดขอบเขตการศึกษาเฉพาะงานภาษาอังกฤษและภาษาไทย ไม่ครอบคลุมงานภาษาญี่ปุ่น

¹⁰ I. Koiku and H. Tanaka, "English in Foreign Language Policy in Japan: Toward the Twenty-First Century," *World Englishes* 14, no. 1 (1995); H. Hughes, "Cultivating the Walled Garden: English in Japan," *English*

รีเซอร์ยังกล่าวถึงคำอธิบายในแง่มุมอื่นๆ ด้วย เช่น อุปสรรคที่
เกิดจากบุคลิกเฉพาะของคนญี่ปุ่นเอง ไม่ว่าจะเป็นความขี้อาย ความ
เป็นอนุรักษ์นิยม และความรู้สึกอับอายอย่างมากถ้ากระทำการใดผิด
พลาด รวมถึงคำอธิบายว่าเป็นผลมาจากลักษณะการทำงานของสมอง
ที่ทำให้คนญี่ปุ่นเรียนภาษาอังกฤษไม่ได้ดี อย่างไรก็ตามรีเซอร์ปฏิเสธข้อ
เสนอดังกล่าวทั้งหมดโดยอธิบายสาเหตุความอ่อนด้อยภาษาอังกฤษ
ของคนญี่ปุ่นในแง่มุมประวัติศาสตร์ เขากล่าวว่านโยบายการศึกษา
ภาษาอังกฤษของญี่ปุ่นมีความกำกวมและย้อนแย้งกันเองตลอดมา อัน
เป็นผลจากสำนึกของผู้กำหนดนโยบายที่ต้องการเข้าถึงความรู้ของต่าง
ชาติ แต่ก็ไม่ต้องการสูญเสียตัวตนอัตลักษณ์ความเป็นญี่ปุ่น สุดท้าย
การศึกษาภาษาอังกฤษในญี่ปุ่นจึงจำกัดที่ไวยากรณ์ทักษะการอ่านและ
แปลความ ขณะที่ทักษะการสนทนาถูกละเลย หรืออย่างน้อยก็ไม่ให้
ความสนใจ ดังนั้นแม้ในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 จะมีนวัตกรรม หรือ
โครงการใหม่ๆ เกิดขึ้น เช่น การจัดจ้างเจ้าของภาษามาทำหน้าที่ครู
ผู้ช่วยสอน หรือการร่างหลักสูตรการศึกษาใหม่ ก็ไม่ได้หมายความว่า
ผู้กำหนดนโยบายเปลี่ยนแปลงหลักการหรือสำนึกในการจัดการแต่อย่าง
ใด รีเซอร์ขมวดประเด็นของเขาโดยเปรียบเทียบการเรียนรู้ภาษาอังกฤษ
ของชาวญี่ปุ่น ว่าเป็นเรื่องของ “หมื่กับรวงผึ้ง” คือแม้หมื่ตระหนักดีถึง
ความหอมหวานจากรวงผึ้ง แต่ก็ต้องระวังภัยจากการถูกผึ้งต่อยด้วยเช่น
กัน¹¹

Studies 80, no. 6 (1999); G. Clark, “Overcoming Japan’s English Allergy,”
Japan Quarterly (April-June 1998); M. Helgesen, “Teaching in Japan,”
TESOL Journal 1, no. 1 (1991), quoted in Reesor, “The Bear and the Hon-
eycomb,” 41, 51.

¹¹ Reesor, “The Bear and the Honeycomb,” 41-52.

งานที่ศึกษาปัญหาการศึกษาภาษาอังกฤษโดยใช้กรอบประวัติศาสตร์ได้ขยายขอบเขตต่อมาอีกมาก ทั้งการใช้กรอบโลกาภิวัตน์ในการวิเคราะห์ การศึกษาปัจจัยเรื่องการสอบและวิธีวัดผล การแบ่งยุคทางประวัติศาสตร์และการเพิ่มมิติเวลาในการศึกษา และการวิเคราะห์ตำราเรียนและวิธีการสอน เป็นต้น¹² สำหรับงานชิ้นนี้จะศึกษาปัญหาการศึกษาภาษาอังกฤษของญี่ปุ่นในมิติประวัติศาสตร์เช่นกัน โดยมุ่งวิเคราะห์ประเด็นความเชื่อมโยงระหว่างปัญหาอัตลักษณ์ที่ผูกติดกับภาษาต่างชาติกับโครงสร้างการศึกษาภาษาอังกฤษที่จัดขึ้นในแต่ละยุค ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาประสิทธิภาพการศึกษาที่ส่งผลต่อเนื่องมาในทางประวัติศาสตร์ งานชิ้นนี้แบ่งเนื้อหาเป็น 5 ยุคด้วยกันกล่าวคือ 1) การศึกษาภาษาต่างชาติก่อนการเปิดประเทศปี 1853 2) กระแสสูงของการศึกษาภาษาอังกฤษจากยุคเปิดประเทศสู่ต้นสมัยเมจิ (1853-1883) 3) กระแสตีกลับจากกลางยุคเมจิถึงการสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 (1883-1945) 4) การคืนสถานะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (1945-1987) และ 5) กระแสโลกาภิวัตน์กลางทศวรรษ 1980 ถึงต้นศตวรรษที่ 21 (1987-2011)

¹² Fujimoto-Adamson, "Globalization and History of English Education in Japan,"; Sasaki, "The 150-year History of English Language Assessment in Japanese Education,"; Hagerman, "English Language Policy and Practice in Japan,"; Shimizu, "Japanese English Education and Learning,"; Hosoki, "English Language Education in Japan,"; Friedman, "English Education in the Era of Meiji Japan,".

2. การศึกษาภาษาต่างชาติก่อนการเปิดประเทศปี 1853

ตั้งแต่ปี 1639 เป็นต้นมา ญี่ปุ่นภายใต้การปกครองของโชกุนตระกูลโทกุกาวะ (Tokugawa) ได้ดำเนินนโยบายปิดประเทศเพื่อสกัดกั้นภัยอันตรายจากต่างชาติซึ่งรวมถึงคริสต์ศาสนา โดยจำกัดการค้าขายกับต่างประเทศ มีเพียงจีนกับดัตช์เท่านั้นที่ยังทำการค้ากับญี่ปุ่นต่อไปได้ การโดดเดี่ยวตนเองครั้งนี้กินระยะเวลามากกว่า 200 ปี ก่อนสิ้นสุดลงในปี 1853 เมื่อสหรัฐอเมริกาบังคับให้ญี่ปุ่นเปิดประเทศและได้ทำสนธิสัญญาการค้าระหว่างกันในปีถัดมา นโยบายปิดประเทศส่งผลอย่างสำคัญทำให้ญี่ปุ่นตกขบวนการปฏิวัติอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นในอังกฤษปลายศตวรรษที่ 18 และการใช้แรงงานเครื่องจักรที่อังกฤษผลิตส่งขายประเทศต่างๆ ในยุโรป รวมถึงสหรัฐอเมริกาตั้งแต่ปี 1825¹³

อย่างไรก็ดีการโดดเดี่ยวตนเองดังกล่าวไม่ได้ทำให้ญี่ปุ่นตัดขาดจากความรู้และวิทยาการภายนอกไปเสียทีเดียว ญี่ปุ่นยังคงธรรมเนียมการศึกษาภาษาจีนเพื่อถ่ายรับภูมิปัญญาจากภายนอกอยู่ต่อไป ขณะเดียวกันการที่ทางการญี่ปุ่นอนุญาตให้พ่อค้าชาวดัตช์ซึ่งมุ่งแต่การค้าขาย ไม่ได้หวังผลประโยชน์ในการเผยแผ่ศาสนา ให้เข้ามาติดต่การค้าขายที่เกาะเดจิมะในอ่าวนางาซากิ ก็เป็นการเปิดโอกาสให้ชาวญี่ปุ่นได้ศึกษาภาษาดัตช์และเรียนรู้วิทยาการจากตะวันตก อย่างไรก็ตาม นอกจากชาวญี่ปุ่นจำนวนหนึ่งที่ทำหน้าที่ล่ามเพื่อการติดต่การค้าขายระหว่างกันแล้ว ศูนย์ศึกษาภาษาดัตช์ซึ่งเริ่มต้นที่นางาซากิ แล้วแพร่กระจายไปทั่วประเทศ ก็มุ่งแต่เพียงการแปลตำราถ่ายทอดความรู้จาก

¹³ Fujimoto-Adamson, "Globalization and History of English Education in Japan," 262.

ตะวันตกเป็นสำคัญ เริ่มจากตำราแพทย์ ดาราศาสตร์ ฟิสิกส์ ซึ่งผู้ศึกษาเหล่านี้ไม่ได้เล่าเรียนภาษาเพื่อตอบสนองของความสนใจของตนเอง แต่เป็นการทำหน้าที่ตัวกลางถ่ายแปลความรู้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจในวิทยาการแขนงต่างๆ ต่อไป¹⁴

การเล่าเรียนภาษาดัตช์เพื่อมุ่งประโยชน์เพียงการถ่ายแปลความรู้ส่งผลต่อกลวิธีการสอนซึ่งเริ่มต้นด้วยการให้ผู้เรียนจดจำตัวอักษรแต่ละคำและหัดอ่านออกเสียงโดยไม่ต้องสนใจความหมาย เมื่อจำได้ขึ้นใจแล้ว จึงมีการแปลความหมายให้ฟัง แล้วเปิดให้ซักถาม กลวิธีข้างต้นเป็นวิธีเดียวกับที่คณญี่ปุ่นใช้มาก่อนในการเรียนภาษาจีนเพื่อประโยชน์ในการแปลตำรา และจะใช้ในการเรียนภาษาต่างชาติอื่นๆ ซึ่งรวมถึงภาษาอังกฤษในเวลาต่อมา¹⁵

ประเด็นที่น่าสนใจคือ ในปี 1809 รัฐบาลโทกุกาวะเคยส่งล่ามภาษาดัตช์ชาวญี่ปุ่น 6 คนไปเรียนภาษาอังกฤษและภาษารัสเซียจากชาวดัตช์ที่ประจำอยู่สถานการค้าเพื่อต้องการทราบถึงข้อมูลข่าวสารของพวกเขาตะวันตก หลังเหตุการณ์เรือรบของอังกฤษบุกเข้ามายังอ่าวนางาซากิ และทำการข่มขู่ว่าจะจุดไฟเผาเมือง วัดอุประสงค์ของการส่งไปเล่าเรียนดังกล่าวจึงเป็นไปเพื่อการปกป้องประเทศเผื่อว่าเรือรบอังกฤษจะบุกเข้ามาอีก ที่สำคัญคือรัฐบาลโทกุกาวะสั่งห้ามไม่ให้ล่ามเหล่านี้เล่าเรียนภาษาถึงขั้นอ่านออกเขียนได้ เพราะกลัวจะเป็นตัวกลางในการเผยแพร่ความรู้ที่ไม่พึงปรารถนาแก่ชาวญี่ปุ่น การเรียนภาษาต่างชาติโดยทั่วไปนอกจากที่กล่าวมาข้างต้นถือว่าการกระทำที่ผิด

¹⁴ Shimizu, "Japanese English Education and Learning", 6.

¹⁵ Ibid., 6-8.

กฎหมายอาจมีโทษถึงตายถ้าลักลอบเรียนหรือไม่ได้ผ่านความเห็นชอบจากรัฐบาล¹⁶ การตระหนักถึงความจำเป็นตามสถานการณ์ที่ต้องศึกษาหาความรู้จากต่างชาติ แต่ก็หวาดกลัวภัยอันตรายจากภายนอกที่อาจตีตัวพ่วงมากับการเล่าเรียน จะเป็นแก่นเรื่องที่เกิดขึ้นอีกเป็นระยะๆ ดังจะกล่าวถึงต่อไป

3. กระแสสูงของการศึกษาภาษาอังกฤษ จากยุคเปิดประเทศสู่ต้นสมัยเมจิ (1853-1883)

ในปี 1853 เมื่อพลเรือจัตวาแมทธิว ซี. เพอร์รี (Matthew C. Perry) นำกองเรือรบของสหรัฐอเมริกาเข้ามากดดันญี่ปุ่นให้เปิดประเทศ จนนำไปสู่การทำสนธิสัญญาระหว่างกันในปีถัดมาก็ทำให้ญี่ปุ่นก้าวไปสู่ยุคใหม่ ซึ่งรวมถึงการศึกษาภาษาต่างประเทศ เอียน บुरुมา (Ian Buruma) ผู้เชี่ยวชาญด้านญี่ปุ่นศึกษาได้บรรยายภาพการมาเยือนครั้งนั้นว่า “ทางฝ่ายเพอร์รีกับเรือปีศาจสีดำ 4 ลำ ยิ่งกระสุนปืนใหญ่สุดซึ้งขึ้นฟ้า ส่งเสียงกัมปนาทเป็นอาเพศ ขณะที่กองทหารญี่ปุ่นที่ยืนเฝ้าระวังตามแนวชายฝั่ง กลับมีเพียงดาบซามูไร และปืนยาวแบบโบราณประดับตัว” ความแตกต่างระหว่างกันในด้านวิทยาการยังเห็นได้จากของขวัญที่ทั้งสองประเทศนำมาแลกเปลี่ยนกัน ขณะที่ทางญี่ปุ่นจัดสรรงานหัตถศิลป์ทั้งผ้าตาตเงินตาตทอง ซามเคลือบ และเครื่องเงินเป็นของขวัญให้ผู้มาเยือนทางสหรัฐอเมริกา กลับมอบเครื่องโทรเลข และขบวนรถไฟ

¹⁶ Ibid., 7; Reesor, “The Bear and the Honeycomb,” 43; Sasaki, “The 150-year History of English Language Assessment in Japanese Education,” 64; Hagerman, “English Language Policy and Practice in Japan,” 48.

จำลองเป็นของตอบแทน บुरुมาเห็นว่า “ของขวัญจากฝ่ายญี่ปุ่นแสดงให้เห็นว่าผู้คนเข้าถึงความเจริญบ้างแล้วแต่ของขวัญของทางสหรัฐอเมริกาแสดงถึงความสำเร็จของวิทยาศาสตร์และการค้าจากประเทศที่อารยธรรมที่สูงส่งกว่า”¹⁷

ความแตกต่างทางวิทยาการที่ประจักษ์แก่สายตาทำให้ญี่ปุ่นต้องยอมทำสนธิสัญญาที่เสียเปรียบแก่ชาติตะวันตกในปี 1858 ทั้ง *สนธิสัญญาแฮร์ริส* ที่แก้ไขใหม่กับทางสหรัฐอเมริกา และสนธิสัญญาในแบบเดียวกันกับทางอังกฤษ ดัตช์ รัสเซีย และฝรั่งเศสที่ส่งผลให้ญี่ปุ่นต้องสูญเสียอำนาจในการกำหนดพิภคอัตราศุลกากร และเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต¹⁸ แต่ในทางกลับกันก็เป็นแรงผลักดันให้ญี่ปุ่นเร่งขนขวายหาความรู้จากตะวันตก เพื่อไล่กวดให้ทันและแข่งขันกับต่างชาติได้อย่างเท่าเทียม รัฐบาลโทกุกาวะได้ทำการปรับตัวอย่างสำคัญด้วยการจัดตั้งบันโช ชิราเบโช (Bansho Shirabesho) หรือสำนักศึกษาค้นคว้าหนังสือของชาติป่าเถื่อนในปี 1856 โดยเริ่มจากการแปลตำราการทหาร แล้วขยายสู่วิทยาการและความรู้แขนงต่างๆ จนกลายเป็นศูนย์วิจัยเกี่ยวกับความรู้ตะวันตก สถานที่ที่ดีขึ้นเรื่อยๆ ของหน่วยงานนี้ยังเห็นได้จากการเปลี่ยนชื่อจาก “บันโช” (ป่าเถื่อน) เป็น “โยโช” (ตะวันตก) ในปี 1862 และเปลี่ยนชื่ออีกครั้งเป็น “ไคเซโจเซ” (Kaiseijō) หรือสำนักศึกษาเรืองปัญญา (School of Enlightenment) ในปีถัดมา และ

¹⁷ Ian Buruma, *Inventing Japan* (New York: Modern Library, 2003), 11; Fujimoto-Adamson, “Globalization and History of English Education in Japan,” 263-264.

¹⁸ Fujimoto-Adamson, “Globalization and History of English Education in Japan,” 264.

ไคเซ กักโกะ (Kaisei Gakko) ในปี 1868¹⁹

การหันมาสนใจวิทยาการตะวันตกในครั้งนี้นำส่งผลอย่างสำคัญต่อการศึกษารัฐบาลอังกฤษ ขณะที่ในปีแรกบันโช ชิราเบโซแปลตำราที่เป็นภาษาดัตช์ซึ่งเป็นภาษาตะวันตกที่มีผู้รู้มาก่อน แต่ก็ได้เริ่มแปลตำราภาษาอังกฤษในปีที่สองซึ่งจะกลายเป็นภาษาต่างประเทศสำคัญในญี่ปุ่นตั้งแต่ปี 1860 หลังมีผู้รู้มากขึ้น ความสำคัญของภาษาอังกฤษปรากฏให้เห็นผ่านข้อเขียนของฟูกุซาวะ ยูกิจิ (Fukuzawa Yukichi) บัญญาชนคนสำคัญในสมัยเมจิฟูกุซาวะบรรยายประสบการณ์ครั้งไปเยือนเมืองท่าโยโกฮามะในปี 1859 ว่า แม้เขาเป็นอาจารย์สอนภาษาดัตช์และวิทยาการตะวันตกอยู่ก่อนแล้ว แต่เมื่อพบเจอกับชาวต่างประเทศ เขากลับไม่สามารถสนทนาสื่อสารใดๆ กับใครได้

“...น่าหงุดหงิดมากเมื่อผมพยายามพูดกับพวกเขาแล้วไม่มีใครเข้าใจเลย แล้วผมก็ฟังพวกเขาไม่รู้เรื่องเลยสักคนเดียว ป้ายร้านค้าต่างๆ ก็อ่านไม่ออก...ไม่รู้ภาษาสักคำหรืออักษรสักตัว...ผมตระหนักได้ว่าในภายภาคหน้าผู้ที่สนทนาหรืออ่านภาษาอังกฤษได้เท่านั้นถึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้รู้ในวิทยาการตะวันตก หลังจากกลับจากโยโกฮามะมาในวันรุ่งขึ้น ผมก็ตั้งเป้าหมายในชีวิตใหม่และมุ่งมั่นที่จะเริ่มต้นเรียนภาษาอังกฤษ”²⁰

¹⁹ Benjamin Duke, *The History of Modern Japanese Education: Constructing the National School System, 1872-1890*, (New Brunswick, New Jersey, and London: Rutgers University Press, 2009), 20.

²⁰ Duke, *The History of Modern Japanese Education*, 62; Shimizu, “Japanese English Education and Learning,” 8.

ชนชั้นนำญี่ปุ่นในยุคเปิดประเทศเริ่มตระหนักแล้วว่าพวกเขา กำลังเผชิญกับโลกที่ใช้ภาษาอังกฤษ รวมถึงความเป็นมหาอำนาจของ ประเทศอังกฤษทั้งในทางการเมืองและการค้าระหว่างประเทศ เมื่อถึงปี 1868 ปริมาณการค้าระหว่างญี่ปุ่นกับอังกฤษทั้งในด้านการส่งออกและ นำเข้า คิดเป็นสัดส่วนมากถึง 80% ของการค้ากับต่างประเทศ²¹ และ แม้บั้นไซ ชิราเบโจะจะเลือกสอนภาษาฝรั่งเศสและภาษาเยอรมันด้วย เพราะทราบดีถึงความสำคัญของภาษาทั้งสองที่มีต่อความก้าวหน้าทาง วิชาการของตะวันตกจากปริมาณของหนังสือที่สั่งเข้ามาแปล แต่ภาษา อังกฤษก็ยังเป็นภาษาต่างประเทศหลักที่บั้นไซ ชิราเบโจะจัดการสอนอยู่ ต่อไป เห็นได้จากจำนวนนักเรียนกว่าร้อยคนช่วงต้นทศวรรษ 1860 ปรากฏว่ามีนักเรียนถึงสี่ในห้าที่สังกัดแผนกภาษาอังกฤษ²²

การฟื้นฟูพระราชอำนาจสมัยเมจิ (Meiji Restoration) ในปี 1868 ยิ่งทำให้กระแสการปฏิรูปประเทศสู่ความก้าวหน้าพุ่งสูงขึ้นไปอีก องค์ พระจักรพรรดิทรงออกสัตยาธิษฐาน 5 ข้อ ที่กลายเป็นธงนำในการ พัฒนาประเทศ โดยเฉพาะข้อ 5 ที่กล่าวว่า “จะแสวงหาความรู้จากทั่ว โลก เพื่อนำมาสนับสนุนการปกครองของพระจักรพรรดิ”²³ ซึ่งทำให้การ

²¹ Duke, *The History of Modern Japanese Education*, 26.

²² กระทั่งต้นสมัยเมจิในช่วงปลายปี 1870 เมื่อแคว้นต่าง ๆ ส่งนักเรียนรวม 310 คนมาเข้าโรงเรียนไคเซ กักโกะในชื่อใหม่ปรากฏว่านักเรียน 219 คนเลือกเรียน แผนกภาษาอังกฤษ 74 คนเลือกแผนกภาษาฝรั่งเศส และ 17 คนเลือกแผนกภาษา เยอรมัน ดู Duke, *The History of Modern Japanese Education*, 19, 53.

²³ จอห์น เค. แพร่เบงค์, เอ็ดวิน โอ. โรเซาเออร์, และ แอลเบิร์ตเอ็ม. เครก, *เอเชียตะวันออกยุคใหม่: จีน ญี่ปุ่น เกาหลี ไต้หวัน, แปลโดย เพ็ชรี สุมิตรและคนอื่น ๆ* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2550), 1, 242, 294.

แสวงหาความรู้จากตะวันตกเป็นเรื่องถูกต้องชอบธรรมและเป็นเป้าหมายที่ต้องทำให้สำเร็จการส่งคนไปศึกษาหาความรู้ยังต่างประเทศที่หลายแคว้นเคยลักลอบส่งไปเป็นระลอกหลังการเปิดประเทศ²⁴ กลายเป็นวิธีการหาความรู้ที่เป็นทางลัดที่สุดในช่วงปี 1868-1874 รัฐบาลญี่ปุ่นส่งนักเรียนไปศึกษาต่างประเทศรวมประมาณ 550 คน²⁵ นอกจากนี้ยังได้ทำการว่าจ้างชาวต่างชาติจำนวนมากมาทำหน้าที่ให้คำปรึกษาด้านการศึกษา รวมถึงเป็นครูสอนในวิชาต่างๆ ในปี 1873 ค่าใช้จ่ายในการส่งนักเรียนไปต่างประเทศ และเงินเดือนผู้เชี่ยวชาญและครูชาวต่างชาติรวมกันเป็นเงินมากกว่าหนึ่งในสามของงบประมาณทั้งหมดของกระทรวงศึกษาธิการ²⁶

กระแสสูงของการพยายามไล่กวัดความรู้อะไรจากตะวันตก ยิ่งทำให้ความนิยมในภาษาอังกฤษขึ้นสูงสุดสูงสุด แม้ช่วงต้นสมัยเมจิรัฐบาลจะจัดส่งนักเรียนไปศึกษาในหลายประเทศตามความเชี่ยวชาญที่ต่างกันไปของแต่ละประเทศ เช่น ส่งไปอังกฤษเพื่อไปเรียนการค้า การต่อเรือ วิชาช่าง เครื่องกล การถลุงเหล็ก การผสมพันธุ์สัตว์ ส่งไปฝรั่งเศสเพื่อไปเรียน

²⁴ Ardath W. Burks, "Japan's Outreach: The Ryugakusei," in *The Modernizers: Overseas Students, Foreign Employees, and Meiji Japan*, ed. Ardath W. Burks (Boulder and London: Westview Press, 1985), 150; Ishizuki Minoru, "Overseas Study by Japanese in the Early Meiji Period," in *The Modernizers: Overseas Students, Foreign Employees, and Meiji Japan*, ed. Ardath W. Burks (Boulder and London: Westview Press, 1985), 163-164.

²⁵ สุภัทัญญา นิธิกร, *การศึกษาไทย-ญี่ปุ่นยุคปรับตัวสู่สมัยใหม่: เหตุใดก้าวไกลต่างกัน* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549), 170.

²⁶ Ardath W. Burks, "Japan's Outreach," 149.

กฎหมาย สัตววิทยา พฤษศาสตร์ ส่งไปเยอรมนีเพื่อไปเรียนรัฐศาสตร์ การแพทย์ และส่งไปสหรัฐอเมริกาเพื่อไปเรียนการไปรษณีย์ การเกษตร การผสมพันธุ์สัตว์ การค้า และการเหมืองแร่²⁷ แม้ว่าประเทศที่นักเรียน ญี่ปุ่นไปศึกษาต่อมากที่สุดจะเป็นสหรัฐอเมริกาไม่ใช่อังกฤษ หรือ ประเทศในยุโรปอื่นๆ ด้วยเหตุผลในแง่ของความสะดวกเพราะสามารถ เดินทางผ่านมหาสมุทรแปซิฟิกได้โดยตรงรวมถึงถ้าจะไปยุโรปก็ต้อง ผ่านสหรัฐอเมริกา ก่อน อีกทั้งยังมีชัชนารืออเมริกันที่มาเผยแพร่ศาสนาใน ญี่ปุ่นคอยอำนวยความสะดวก รวมถึงรัฐบาลและคนญี่ปุ่นเองก็มีความ รู้สึกเป็นมิตรกับคนอเมริกัน ทั้งยังเห็นว่าสหรัฐอเมริกาในขณะนั้นเป็น ประเทศที่ญี่ปุ่นควรใช้แบบอย่างในการลอกเลียน เพราะความเจริญ ที่ยังไม่ก้าวหน้านักเมื่อเทียบกับประเทศยุโรปอื่นๆ ซึ่งเหมาะสมกับญี่ปุ่น ที่เพิ่งเริ่มต้นการพัฒนา²⁸ กระนั้นการที่ประเทศที่คนญี่ปุ่นไปศึกษาต่อ มากที่สุดเป็นประเทศที่ใช้ภาษาอังกฤษ ซึ่งเมื่อพวกเขากลับมา ก็จะเป็น ผู้นำการพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ รวมถึงแวดวงการศึกษา ก็ทำให้ สถานะของภาษาอังกฤษดำรงความสำคัญเรื่อยมา

ขณะที่การศึกษาภายนอกประเทศมุ่งไปยังโลกที่ใช้ภาษาอังกฤษ เสียมาก ทิศทางการศึกษาภายในประเทศเองก็เทไปทางภาษาอังกฤษ เช่นกัน บันโซ ชิราเบโซ ซึ่งเป็นสถานเล่าเรียนวิทยาการตะวันตกตั้งแต่ ก่อนยุคเมจิ ได้รับการส่งเสริมยิ่งขึ้นไปอีกในสมัยนี้ภายหลังการปรับ เปลี่ยนชื่อหลายครั้งรวมถึงการควบรวมกับโรงเรียนอื่น สถานศึกษาแห่งนี้ ก็ได้รับการสถาปนาเป็นมหาวิทยาลัยโตเกียวในปี 1877 โดยเปิดสอน

²⁷ Ibid., 151.

²⁸ Ishizuki Minoru, "Overseas Study by Japanese in the Early Meiji Period," 168.

ใน 4 สาขาวิชา คือ กฎหมาย วรรณคดี วิทยาศาสตร์ และแพทยศาสตร์ โดยมีครูชาวต่างประเทศเป็นผู้สอนซึ่งสามสาขาแรกจัดสอนเป็นภาษาอังกฤษเพียงภาษาเดียว หลังยุบแผนกฝรั่งเศส และเยอรมันในปี 1875 เพื่อเป็นการประหยัดงบประมาณ ส่วนสาขาแพทยศาสตร์ได้รับการยกเว้นให้สอนเป็นภาษาเยอรมันต่อไปเนื่องจากต้องอาศัยความรู้ทางการแพทย์จากเยอรมัน²⁹

การที่มหาวิทยาลัยโตเกียวรวมถึงสถาบันอุดมศึกษาอื่นๆ ในช่วงเวลาเดียวกัน จัดการเรียนการสอนเป็นภาษาอังกฤษ³⁰ ก็ทำให้การเตรียมคนเข้าศึกษาในชั้นรองๆ ลงมาต้องมุ่งไปที่ภาษาอังกฤษด้วย โรงเรียนเตรียมมหาวิทยาลัยโตเกียวได้รับการสถาปนาในปี 1877 เพื่อให้เป็นโรงเรียนเตรียมความพร้อมด้านภาษาอังกฤษสำหรับผู้ที่จะเข้ามหาวิทยาลัยโตเกียว³¹ ในปี 1886 โรงเรียนแห่งนี้ถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นโรงเรียนมัธยมปลายแห่งแรกของประเทศ พร้อมกับการจัดตั้งโรงเรียนในลักษณะเดียวกันตามภูมิภาคต่างๆ อีก 4 โรงเรียน³² การขยายฐานผู้เรียนปรากฏชัดในปี 1881 เมื่อโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นเริ่มจัดการสอนภาษาอังกฤษจำนวน 6 คาบต่อสัปดาห์³³ การศึกษาในระดับกลางหรือมัธยมศึกษาจึงเริ่มสอนภาษาอังกฤษตั้งแต่นั้นมา

²⁹ Duke, *The History of Modern Japanese Education*, 55, 156, 230-231.

³⁰ Ibid., 235.

³¹ Ibid., 231, 322.

³² Ibid., 324-326.

³³ Fujimoto-Adamson, "Globalization and History of English Education in Japan," 266.

การว่าจ้างครูต่างชาติ 142 คนในระหว่างปี 1868-1890³⁴ ไม่รวมถึงมิชชันนารีอีกมากที่เข้ามามีบทบาทในด้านการศึกษาส่งผลอย่างสำคัญต่อการศึกษารัฐบาลอังกฤษครูต่างชาติเหล่านี้มักใช้วิธีการสอนแบบปกติ (regular method) คือให้ผู้เรียนได้ฝึกหัดใช้ภาษาทั้งในด้านการออกเสียง และฝึกพูดเพิ่มเติมจากการอ่านการเขียนทั่วไป ดังนั้นแม้ทางการญี่ปุ่นมุ่งหวังให้การเรียนภาษาเป็นเพียงเครื่องมือในการถ่ายทอดความรู้วิทยาการจากตะวันตก แต่การจัดการสอนโดยครูต่างชาติที่ไม่ได้แยกทักษะการฟังพูดออกจากการอ่านการเขียนก็ได้สร้างผลผลิตที่เป็นคนญี่ปุ่น “รุ่นที่เชี่ยวชาญภาษาอังกฤษ” (Generation of Masters of English)³⁵

อย่างไรก็ดีการสอนภาษาอังกฤษโดยครูชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่กลับต่างออกไปพวกเขามักคุ้นชินกับวิธีการในแบบเก่าที่ใช้สอนภาษาจีนและภาษาดัตช์เพื่ออ่านและแปลตำราจึงเน้นเพียงการอ่านออกเสียงจดจำและแปลความ แม้แต่โรงเรียนเอกชนของฟูกุซาวะ ยูกิชิ ที่ได้เปิดสอนวิทยาการตะวันตกเป็นภาษาอังกฤษตั้งแต่ก่อนสิ้นสมัยโทกุกาวะ จนกลายเป็นมหาวิทยาลัยเคโอ (Keio University) ที่มีชื่อเสียงในเวลาต่อมาก็ใช้วิธีการนี้เช่นกัน เริ่มจากการสอนให้อ่าน ABCs จนคล่องแคล่ว จากนั้นครูจะอ่านภาษาอังกฤษทีละประโยคให้นักเรียนฟัง แล้วให้ท่องตามจนจำได้ หลังจากนั้นจึงค่อยแปลความหมายให้ฟังทีละประโยค³⁶

³⁴ มากาโต อาไซ, *การศึกษากับการพัฒนาประเทศญี่ปุ่น*, บรรณาธิการโดย ชลลดา จิตติวัฒนพงศ์, แปลโดย ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์ (กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2529), 14.

³⁵ Shimizu, “Japanese English Education and Learning,” 9.

³⁶ Duke, *The History of Modern Japanese Education*, 23.

การสอนโดยครูที่ไม่ถูกฝึกฝนหรือไม่สามารถสอนด้วยวิธีการแบบปกติได้ จะเป็นต้นแบบของการสอนภาษาที่เน้นแต่ไวยากรณ์และการอ่านแปลความดังจะกล่าวถึงต่อไป

ที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งก็คือ ในช่วงกระแสสูงของการศึกษาภาษาอังกฤษ โมริ อาริโนริ (Mori Arinori) ปัญญาชนนักปฏิรูปและนักการศึกษาคนสำคัญในสมัยเมจิซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำสหรัฐอเมริกา ได้นำเสนอรายงานในปี 1872 ว่าด้วย “การใช้ภาษาอังกฤษเป็นภาษาทางการของญี่ปุ่น” (The Use of English as the Official Language in Japan) รายงานฉบับนี้กล่าวถึงความสำคัญของภาษาอังกฤษในฐานะภาษาที่ใช้กันแพร่หลายที่สุดในแวดวงการค้าทั่วทั้งเอเชีย รวมไปถึงทุกๆ ที่ทั่วโลก ขณะที่ภาษาญี่ปุ่นทั้งในสวนภาษาพูด และภาษาเขียน กลับอ่อนด้อยไม่เพียงพอต่อการไต่หัดทันความเจริญจากโลกภายนอก โมริจึงเสนอว่าญี่ปุ่นจะก้าวหน้าต่อไปไม่ได้ถ้าไม่ปรับเปลี่ยนภาษาทางการของชาติจากภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาอังกฤษ³⁷

แน่นอนว่าข้อเสนอสุดโต่งเช่นนี้ย่อมถูกโต้แย้งและเรียกเสียงคัดค้านในวงกว้าง แม้ภายหลังโมริเข้าดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการในปี 1885 กระทั่งเสียชีวิตในปี 1889 เขาจะไม่เคียดหรือฝันแผนการนี้ขึ้นมาอีกก็ตาม กระนั้นภาพลักษณ์ความเป็นคนหัวสมัยใหม่และนิยมตะวันตกที่ติดตัวโมริมาตลอด อันเป็นผลจากการใช้ชีวิตในโลกตะวันตกทั้งสหรัฐอเมริกาและอังกฤษยาวนานหลายปี ก็ทำให้เขา

³⁷ Hagerman, “English Language Policy and Practice in Japan,” 50; Terumichi Morikawa, “Mori Arinori,” in *Ten Great Educators of Modern Japan*, ed. Benjamin C. Duke (Tokyo: University of Tokyo Press, 1989), 51.

ถูกชายคั่งชาติคนหนึ่งลอบสังหาร³⁸ ที่น่าสนใจก็คือแม้การผลักดันให้ภาษาอังกฤษเป็นภาษาทางการของชาติจะไม่เคยประสบผลตลอดประวัติศาสตร์ แต่ข้อเสนอในลักษณะเช่นนี้จะผุดขึ้นมาเป็นระยะๆ โดยเฉพาะในช่วงวิกฤตที่มีความต้องการไล่กวดให้ทัน หรือต้องการความเจริญเต็มรูปแบบจากตะวันตก ดังจะกล่าวถึงต่อไป

4. กระแสตีกลับจากกลางยุคเมจิ ถึงการสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 (1883-1945)

ในปี 1883 มหาวิทยาลัยโตเกียวเปลี่ยนมาจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภาษาญี่ปุ่นตามคำสั่งของกระทรวงศึกษาธิการ การปรับภาษาในการสอนจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาญี่ปุ่นอาจเป็นเหตุผลในเชิงปฏิบัติ เพราะเมื่อนักเรียนญี่ปุ่นที่ไปเล่าเรียนยังต่างประเทศทยอยกันกลับมาเป็นครูทั้งยังมีการแปลตำราและการบัญญัติศัพท์ต่างๆ เป็นภาษาญี่ปุ่นก็อาจทำให้กระทรวงศึกษาธิการเห็นว่าไม่จำเป็นที่ต้องจัดการสอนเป็นภาษาอังกฤษอีกต่อไป³⁹ อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวยังมีเหตุผลทางการเมืองเบื้องหลังด้วย เพราะนับตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1880 เป็นต้นมา กระแสต่อต้านอิทธิพลของตะวันตกปรากฏเด่นชัดในแวดวงวิชาการและวงการหนังสือพิมพ์ งานเขียนมากมายทั้งที่เป็นหนังสือและบทความ

³⁸ Morikawa, "Mori Arinori," 51; Duke, *The History of Modern Japanese Education*, 158, 345.

³⁹ Reesor, "The Bear and the Honeycomb," 43; Fujimoto-Adamson, "Globalization and History of English Education in Japan," 266-267; Hosoki, "English Language Education in Japan," 201.

ต่างก็พรวดเดียวถึงภัยอันตรายจากการที่ญี่ปุ่นตามอย่างตะวันตกมากจนเกินไป บรรรยากาศของการต่อต้านตะวันตกแพร่กระจายไปสู่การกำหนดนโยบายทางการศึกษาโดยเห็นว่าการจัดการศึกษาเป็นภาษาญี่ปุ่นเป็นพันธกิจหลักของชาติ⁴⁰ การเรียนภาษาอังกฤษในโรงเรียนจึงถูกลดสถานะจากที่เคยเป็นเครื่องมือสำคัญในการถ่ายรับวิทยาการตะวันตกกลายเป็นเพียงวิชาเรียนวิชาหนึ่งซึ่งภายหลังจะมีประโยชน์เฉพาะในการวัดความรู้หรือสอบเข้าเรียนต่อตั้งจะกล่าวถึงต่อไป⁴¹

กระแสหวนกลับไปสู่การเชิดชูอัตลักษณ์ทางภาษาดำเนินควบคู่ไปกับบรรรยากาศทางการเมืองแบบชาตินิยม ญี่ปุ่นสำแดงความเท่าเทียมกับนานาอารยประเทศในการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งชาติในปี 1889 และได้ทำการเจรจากับชาติตะวันตกจนสามารถยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตเป็นผลสำเร็จในปี 1894 ก่อนทำสงครามเอชชะนะจันในปีเดียวกัน ทั้งยังสามารถเอาชนะรัสเซียซึ่งเป็นชาติมหาอำนาจได้ในปี 1904 ซึ่งทำให้กระแสชาตินิยมในญี่ปุ่นพุ่งถึงขีดสุด ชัยชนะในสงครามใหญ่ 2 ครั้งโดยเฉพาะครั้งหลัง ยังทำให้ญี่ปุ่นสามารถแก้ไขสนธิสัญญาที่เสียเปรียบชาติตะวันตกในเรื่องการกำหนดพิกัดอัตราศุลกากรได้สำเร็จในปี 1904⁴²

⁴⁰ Reesor, "The Bear and the Honeycomb," 43; Fujimoto-Adamson, "Globalization and History of English Education in Japan," 267.

⁴¹ Fujimoto-Adamson, "Globalization and History of English Education in Japan," 268; Hosoki, "English Language Education in Japan," 201.

⁴² Fujimoto-Adamson, "Globalization and History of English Education in Japan," 267.

ด้วยบรรยากาศเช่นนี้จึงไม่น่าแปลกใจที่ความเป็นตะวันตกทั้งหลาย โดยเฉพาะภาษาของชาติตะวันตกซึ่งเป็นเครื่องสะท้อนอัตลักษณ์ที่ดีที่สุดประการหนึ่งจะตกเป็นเป้าโจมตีอย่างต่อเนื่องปัญญาชนสมัยนั้นมีความเห็นว่าการจัดการเรียนการสอนเป็นภาษาอังกฤษที่ยังหลงเหลืออยู่ในประเทศเป็นเรื่องน่าอับอายเพราะทำให้ญี่ปุ่นเหมือนกับอินเดียที่เป็นอาณานิคมของอังกฤษ⁴³ ในสมัยไทโช (Taisho, 1912-1925) การถกเถียงถึงผลดีผลเสียของการเรียนภาษาต่างประเทศยังเป็นประเด็นร้อนแรงต่อไป⁴⁴ เมื่อโอโอะกะ อิกุโซ (Ooka Ikuzo) อดีตประธานสภาผู้แทนราษฎร และอดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการยืนยันความเห็น “การให้ภาษาอังกฤษเป็นวิชาบังคับคือการศึกษาระบบประเทศเมืองขึ้น ดังนั้นเพื่อส่งเสริมผลเมืองให้สำนึกถึงการมีเอกราชเราจึงควรยกเลิก (ให้ภาษาอังกฤษเป็นวิชาบังคับ) เสีย”⁴⁵ การยุติความสัมพันธ์มิตรระหว่างญี่ปุ่นกับอังกฤษในปี 1921 และกฎหมายคนเข้าเมืองของสหรัฐอเมริกาในปี 1924 ที่กีดกันคนผิวเหลืองรวมถึงคนญี่ปุ่น ยิ่งช่วยปลุกกระแสการรณรงค์ยกเลิกการเรียนภาษาอังกฤษให้ลามไปสู่ประชาชนทั่วไป⁴⁶ ต่อมาในสมัยโชวะ (Showa, 1926-1988) เมื่อกองทัพเรือญี่ปุ่นบุกแมนจูเรียในปี 1931 การรณรงค์ให้ปรับเปลี่ยนวิธีการจัดการศึกษาก็บรรลุผลอย่างประจวบเหมาะในปีเดียวกันเมื่อมีการลดชั่วโมงเรียนภาษาอังกฤษในระดับมัธยมต้นจาก 6 คาบต่อสัปดาห์ เหลือ

⁴³ Shimizu, “Japanese English Education and Learning,” 9.

⁴⁴ Ibid.; Fujimoto-Adamson, “Globalization and History of English Education in Japan,” 269.

⁴⁵ Shimizu, “Japanese English Education and Learning,” 9.

⁴⁶ Ibid., 10; Fujimoto-Adamson, “Globalization and History of English Education in Japan,” 270.

3 คาบต่อสัปดาห์⁴⁷ อย่างไรก็ตามภาษาอังกฤษจะกลายเป็นภาษาของชาติ ศัตรูอย่างแท้จริงในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อญี่ปุ่นเข้าร่วมกับฝ่าย อักษะในการทำสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตรที่นำโดยอังกฤษและ สหรัฐอเมริกาไม่เพียงแต่ป้ายชื่อภาษาอังกฤษของห้างร้านและสถานที่ ต่างๆ จะหายไปจากท้องถนน แต่สถานศึกษาหลายแห่ง อาทิ โรงเรียน สตรี และโรงเรียนพาณิชย์ต่างๆ ก็ถือโอกาสยกเลิกการสอนภาษาอังกฤษ ไปด้วย⁴⁸

แม้กระแสต่อต้านการศึกษาภาษาอังกฤษจะทวีกำลังขึ้นเรื่อยๆ พร้อมกับลัทธิชาตินิยม และทหารนิยมจนมาถึงจุดสูงสุดในช่วง สงครามโลกครั้งที่ 2 ดังกล่าวไปแล้วแต่ฝ่ายที่เห็นถึงประโยชน์ของการ ศึกษาภาษาอังกฤษอย่างน้อยในทางปฏิบัติหรือเพื่อความก้าวหน้าของ ประเทศก็ยังมีอยู่ เช่น ท่ามกลางกระแสเรียกร้องที่ไม่ให้สอนภาษา อังกฤษเป็นวิชาบังคับ มุระอิ โทโมโยชิ (Murai Tomoyoshi) ศาสตราจารย์ ประจำสาขาวิชาศตวรรษที่ศึกษาแห่งมหาวิทยาลัยโตเกียวก็ยังยืนยันว่า “การศึกษาภาษาต่างประเทศมีจุดมุ่งหมายเพื่อความก้าวหน้าและการ ขยายอาณาเขตของญี่ปุ่นให้กว้างไกลทั่วโลก การศึกษาภาษาอังกฤษ จึงเป็นการศึกษาให้รู้ซึ่งถึงจิตวิญญาณความเป็นญี่ปุ่นโดยใช้ภาษา อังกฤษ” เช่นเดียวกับเมื่อเกิดกระแสให้ยกเลิกการเรียนภาษาอังกฤษใน

⁴⁷ Fujimoto-Adamson, “Globalization and History of English Education in Japan,” 271. อย่างไรก็ตามในงานเขียนของโฮโซกิได้เสนอว่าการลดชั่วโมง เรียนดังกล่าวเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยเมจิแล้ว ดู Hosoki, “English Language Education in Japan,” 206.

⁴⁸ Shimizu, “Japanese English Education and Learning,” 10; Fujimoto-Adamson, “Globalization and History of English Education in Japan,” 272.

ระดับมัธยมศึกษา เพราะเห็นว่าเป็นเครื่องกีดขวางไม่ให้เด็กนักเรียนได้พัฒนาสำนึกในความเป็นญี่ปุ่น ก็มีนักการศึกษาที่มาช่วยยืนยันถึงประโยชน์ของการเรียนภาษาอังกฤษทั้งในแง่ของการศึกษาและประโยชน์ในทางปฏิบัติต่างๆ⁴⁹

ประโยชน์ของภาษาอังกฤษรวมถึงความสำคัญชนิดขาดเสียมิได้ในโลกแห่งความเป็นจริงทำให้กระทรวงศึกษาธิการของญี่ปุ่นต้องหาทางพัฒนาการเรียนการสอนภาษาอังกฤษอยู่เป็นระยะแม้ว่าสถานศึกษาของรัฐบาลจะเลิกใช้ภาษาอังกฤษในการสอน และได้ลดจำนวนครูชาวต่างชาติลงอย่างมากตั้งแต่ปลายสมัยเมจิ⁵⁰ แต่ก็ปรากฏหลักฐานว่าตั้งแต่ปี 1901 กระทรวงศึกษาธิการเคยเชิญนักการศึกษาจากสหราชอาณาจักรคนหนึ่งมาเผยแพร่แนวทางการสอนที่เป็นต้นแบบให้กับวิธีการฟังและฝึกออกเสียง (audio-lingual method)⁵¹ ต่อมาในปี 1922 ฮาโรลด์ พาล์มเมอร์ (Harold Palmer) นักภาษาศาสตร์ชื่อดังชาวอังกฤษและเป็นผู้เชี่ยวชาญในสาขาการสอนภาษาอังกฤษเป็นภาษาต่างประเทศ ก็ได้รับเชิญให้มาทำวิจัยและพัฒนาการศึกษาภาษาอังกฤษในญี่ปุ่นถึง 14 ปี⁵² สถาบันวิจัยการสอนภาษาอังกฤษที่พาล์มเมอร์จัดตั้งขึ้นโดยได้รับเงินทุนสนับสนุนจากรัฐบาลญี่ปุ่น เน้นความสำคัญของวิธีการฟังและฝึกออกเสียง พร้อมทั้งวิจารณ์วิธีการสอนแบบดั้งเดิมที่เน้น

⁴⁹ Shimizu, "Japanese English Education and Learning," 10.

⁵⁰ Shimizu, "Japanese English Education and Learning," 9; อาโซ, การศึกษากับการพัฒนาประเทศญี่ปุ่น, 14.

⁵¹ Fujimoto-Adamson, "Globalization and History of English Education in Japan," 268.

⁵² Ibid., 270, 272; Reesor, "The Bear and the Honeycomb," 44.

ไวยากรณ์และการแปล ซึ่งแพร่หลายมากในหมู่ครูชาวญี่ปุ่น ว่าเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้ชาวญี่ปุ่นไม่สามารถใช้ภาษาอังกฤษในการสนทนาได้อย่างมีประสิทธิภาพวิธีการสอนของพาล์มเมอร์ที่ได้ใช้กับโรงเรียนมัธยมศึกษาทั่วประเทศประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี และเป็นที่ยอมรับแพร่หลายในแวดวงการศึกษา อย่างไรก็ดีตลอดช่วงที่พาล์มเมอร์อยู่ในญี่ปุ่นไม่ปรากฏว่ากระทรวงศึกษาธิการได้ปฏิรูปการศึกษาให้สอดคล้องกับวิธีการสอนข้างต้นแต่อย่างใด ทั้งในส่วนของการจัดทำหลักสูตร การฝึกหัดครู และการสอบวัดผล จนกระทั่งพาล์มเมอร์เดินทางกลับประเทศในปี 1936⁵³ ซึ่งแมทธิว รีเซอร์ นักวิชาการด้านการศึกษา เห็นว่ามาจากความล้าหลังเลขของทางการญี่ปุ่นที่เป็นเช่นนั้นมาตลอดกว่า 100 ปีตั้งแต่เริ่มให้ชาวญี่ปุ่นเรียนภาษาต่างประเทศ คือไม่รู้ว่าจะยอมรับหรือปฏิเสธ จะส่งเสริมหรือห้ามปรามความรู้ที่เปรียบเสมือนดาบสองคมเช่นนี้⁵⁴

ความล้มเหลวของการสถาปนาวิธีการสอนแบบใหม่แทนที่แบบเก่าทำให้แนวทางการสอนภาษาอังกฤษกระแสหลักจากกลางสมัยเมจิ จนถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 เน้นแต่ด้านไวยากรณ์และการอ่านแปลความ⁵⁵ วิธีการสอนดังกล่าวซึ่งสืบทอดหลักการจากความต้องการถ่ายเอาความรู้วิทยาการของตะวันตกก็ทำให้นักเรียนญี่ปุ่นที่เป็นผลผลิตในยุคนี้เป็น “คนรุ่นกึ่งเชี่ยวชาญภาษาอังกฤษ” (Semi-English Master

⁵³ Reesor, “The Bear and the Honeycomb,” 44.

⁵⁴ Reesor, “The Bear and the Honeycomb,” 44; Hagerman, “English Language Policy and Practice in Japan,” 51.

⁵⁵ Sasaki, “The 150-year History of English Language Assessment in Japanese Education,” 66.

Generation) ที่ชำนาญเพียงการอ่านการแปล ต่างจากคนรุ่นก่อนที่เล่าเรียนกับครูต่างชาติ⁵⁶ แม้แต่เป้าหมายของการเรียนภาษาอังกฤษที่เคยเป็นการถ่ายรับวิทยาการก็ยิ่งเปลี่ยนไปหลังจากครูชาวญี่ปุ่นเข้าแทนที่ครูต่างชาติในสถานศึกษาชั้นสูงทั้งยังมีการแปลตำรามากมายเป็นภาษาญี่ปุ่นจนนักเรียนสามารถเล่าเรียนวิทยาการใหม่ๆ ได้ในภาษาของตนเอง การศึกษาภาษาอังกฤษในโรงเรียนจึงมีฐานะเป็นเพียงวิชาเรียนหนึ่งที่ใช้ในการสอบวัดความรู้หรือใช้สอบศึกษาต่อทั้งในระดับมัธยมปลายและมหาวิทยาลัยดังเห็นได้จากตำราจำนวนมากที่ผลิตกันออกมาในช่วงเวลานั้น เช่น “วิธีวิเคราะห์รูปประโยคภาษาอังกฤษ” (1905) ของนันบิ (Nanbi) “การศึกษาไวยากรณ์อังกฤษ” (1912) ของอิชิการะ (Ichikawa) “การวิเคราะห์เชิงประยุกต์รูปประโยคภาษาอังกฤษฉบับสมบูรณ์”(1912) ของยามาซากิ (Yamazaki) “ไวยากรณ์อังกฤษทั่วไป” (1917) ของโฮโซเอะ (Hosoe) และ “การตีความประโยคภาษาอังกฤษ: การวิเคราะห์และวิธีแปลกลับเป็นภาษาญี่ปุ่น” (1921) ของโอโนะ (Ono)⁵⁷ การสอนหลักไวยากรณ์ วิเคราะห์กฎเกณฑ์ภาษา และแปลความหมาย ที่ท้ายสุดมุ่งหวังเพียงให้ได้คะแนนสอบสูงๆ จะตกเป็นเป้าโจมตีจากพาล์มเมอร์ที่เสนอให้ใช้วิธีการฟังและฝึกออกเสียงที่น่าจะมีประสิทธิภาพมากกว่า อย่างไรก็ตามวิธีใหม่นี้ไม่ได้รับการตอบสนองจากภาครัฐ รวมถึงเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ช่วยยุติความสนใจที่จะพัฒนาการศึกษา การเรียนภาษาอังกฤษก็ชะงักงันอยู่อย่างนั้น

⁵⁶ Shimizu, “Japanese English Education and Learning,” 9.

⁵⁷ Fujimoto-Adamson, “Globalization and History of English Education in Japan,” 268-269.

5. การคืนสถานะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (1945-1987)

หลังจากญี่ปุ่นแพ้สงครามในปี 1945 และตกอยู่ภายใต้การยึดครองของสหรัฐอเมริกาจนถึงปี 1952 ชาวญี่ปุ่นได้หันหลังให้กับกระแสนิยมสุดโต่ง และน้อมรับการปฏิรูปที่ตามมาทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม อิทธิพลของฝ่ายยึดครองอย่างสหรัฐอเมริกา รวมถึงวัฒนธรรมอเมริกันปรากฏชัดในวิถีชีวิตของผู้คน ทั้งเรื่องการแต่งกาย อาหารการกิน อาคารบ้านเรือนและการใช้ภาษาอังกฤษ ตัวอย่างเช่น ถนนหนทางในเขตเมืองที่กลับมาเต็มไปด้วยป้ายบอกทาง และป้ายชื่อห้างร้านที่เป็นภาษาอังกฤษความนิยมในการเล่าเรียนภาษาอังกฤษจนทำให้คู่มือสนทนาญี่ปุ่น-อังกฤษกลายเป็นหนังสือขายดี รวมถึงรายการสอนภาษาอังกฤษทางวิทยุ “มา มา ภาษาอังกฤษ” (Come Come English) ที่มีผู้รับฟังมากมาย ในช่วงเวลานี้เองที่กระแสผลักดันให้ใช้ภาษาของชาติตะวันตก เช่น ภาษาอังกฤษ หรือภาษาฝรั่งเศส เป็นภาษาประจำชาติแทนภาษาญี่ปุ่นได้หวนคืนมาอีกครั้ง รวมถึงข้อเสนอให้ใช้ตัวอักษรโรมันแทนตัวคันจิด้วย แม้เป็นเพียงภาวะสั้นๆ ของการคืนตะวันตกก็ตาม⁵⁸

สำหรับการศึกษาในระบบ ภาษาอังกฤษกลับมาเป็นวิชาบังคับในระดับมัธยมปลาย และเป็นวิชาบังคับเลือกในระดับมัธยมต้นกรณีหลังก็คือในทางทฤษฎีนักเรียนมัธยมต้นสามารถเลือกเรียนภาษาอังกฤษหรือไม่ก็ได้ แต่ในทางปฏิบัติแล้วมีการบังคับให้เลือกเรียน

⁵⁸ Ibid., 273-274; Hagerman, “English Language Policy and Practice in Japan,” 51; Shimizu, “Japanese English Education and Learning,” 10.

เนื่องจากจำเป็นต้องใช้วิชาภาษาอังกฤษในการสอบเข้ามัธยมปลาย⁵⁹ ที่น่าสนใจก็คือตั้งแต่ปี 1947 เป็นต้นมา เมื่อมีการขยายการศึกษาภาคบังคับจาก 6 ปี เป็น 9 ปี ซึ่งทำให้ทุกคนต้องเรียนจนจบมัธยมศึกษาตอนต้นเป็นอย่างน้อย ก็ทำให้เด็กญี่ปุ่นทุกคนมีโอกาสได้เรียนภาษาอังกฤษโดยปริยาย ก่อนปี 1945 นักเรียนที่จบชั้นประถมศึกษาจำนวน 20% เท่านั้นที่ได้ศึกษาต่อ⁶⁰ ภาษาอังกฤษที่ให้เริ่มเรียนในชั้นมัธยมศึกษาจึงจำกัดเฉพาะคนส่วนน้อยในสังคมเสมอมา การที่รัฐจัดการศึกษาภาษาอังกฤษให้พลเมืองทุกคนถือเป็นสิ่งใหม่มาก และเป็นประเด็นถกเถียงสำคัญดังจะกล่าวถึงต่อไป

การพยายามคืนสถานะให้กับการศึกษาภาษาอังกฤษยังปรากฏในส่วนของวิธีการสอนด้วย คณะกรรมการสำรวจภาษาอังกฤษ (English Language Exploratory Committee) หรือ อีแอลอีซี (ELEC) ซึ่งตั้งขึ้นในปี 1956 โดยได้ทุนสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกา ได้กำหนดความมุ่งหมายที่จะ “เปลี่ยนแปลงวิธีการสอนภาษาอังกฤษในญี่ปุ่นอย่างถึงราก และให้การศึกษานี้ใหม่แก่ครูสอนภาษาอังกฤษ” อีแอลอีซีเสนอให้ใช้แนวทางการสอนให้ฝึกพูด (oral approach) ของ ซี. ซี. ฟรายส์ (C.C. Fries) ที่เน้น “ฝึกฝนให้สื่อความตามแต่สถานการณ์อย่างเป็นธรรมชาติ”⁶¹ ซึ่งจัดเป็นแขนงหนึ่งของวิธีการฟังและฝึกออกเสียงที่

⁵⁹ Shimizu, “Japanese English Education and Learning” 10; Sasaki, “The 150-year History of English Language Assessment in Japanese Education,” 67.

⁶⁰ Sasaki, “The 150-year History of English Language Assessment in Japanese Education,” 66-67.

⁶¹ W. Scholefield, “An Overview of the Teaching & Learning of English in Japan since 1945,” *Babel* 32, no. 1 (1997): 17 quoted in Reesor, “The Bear and the Honeycomb,” 45.

พาล์มเมอร์เคยนำมาเผยแพร่ครั้งหนึ่งแล้ว⁶² อีแอลอีซีจัดการฝึกอบรมระหว่างการทำงาน (in-service training) ให้กับครูมากกว่า 10,000 คน และผลิตตำราที่ใช้กับวิธีสอนดังกล่าวอีก 130 เรื่อง กระนั้นก็แทบไม่เกิดผลอะไร การสอนในห้องเรียนแทบไม่เปลี่ยนไปจากเดิม ความล้มเหลวที่ว่าบวกกับความกระตือรือร้นที่ค่อยๆ ลดลงไปเอง ทำให้อีแอลอีซีปิดตัวลงในท้ายที่สุดก่อนสิ้นทศวรรษ 1960⁶³

การที่แนวทางการสอนให้ฝึกพูดประสบความสำเร็จความล้มเหลวน่าจะมาจากสาเหตุหลายประการ ประการแรกการขยายการศึกษาภาคบังคับถึงระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ซึ่งมีวิชาภาษาอังกฤษเป็นวิชาบังคับเลือกในทุกโรงเรียนดังกล่าวไปแล้วทำให้เกิดปัญหาการขาดแคลนครูภาษาอังกฤษอย่างหนักซึ่งเป็นปัญหาเรื้อรังต่อเนื่องไปหลายปี การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าก็คือการใช้ครูที่สอนในวิชาอื่นมาทำการสอนแทนเช่น ครูสอนดนตรี หรือครูสอนพลศึกษา เป็นต้น⁶⁴ ปัญหาครูคุณภาพไม่ตรง หรือความรู้ไม่พอสอน ย่อมกระทบกับความพยายามที่จะพัฒนาวิธีการสอนอย่างเต็มที่ไม่ได้

⁶² Reesor, "The Bear and the Honeycomb," 45; Sasaki, "The 150-year History of English Language Assessment in Japanese Education," 68.

⁶³ Reesor, "The Bear and the Honeycomb," 45.

⁶⁴ Sasaki, "The 150-year History of English Language Assessment in Japanese Education," 67.

ประการต่อมา ครูที่สอนภาษาอังกฤษอยู่แต่เดิม เคยชินกับวิธีการสอนในแบบเก่า และทำการสอนนักเรียนตามแบบที่ตนเองได้รำเรียนมา คือ สอนไวยากรณ์และอ่านแปลความ ครูเหล่านี้โดยมากไม่สามารถสื่อสารภาษาอังกฤษได้ดีพอที่จะใช้แนวทางการสอนให้ฝึกพูดได้⁶⁵

ประการสุดท้าย ซึ่งอาจสำคัญที่สุดก็คือ วิธีการสอบวัดผลที่ยังคงรูปแบบเดิมอยู่มาก คือการตรวจสอบความรู้ไวยากรณ์ การอ่านเข้าใจความ แม้มีการวัดความรู้ในเรื่องการออกเสียง และการเน้นหนักพยางค์ในแต่ละคำเพิ่มขึ้นมาก็ตามแต่ก็เป็นข้อสอบปรนัยแบบให้เลือกกา⁶⁶ การที่ข้อสอบจากส่วนกลางโดยเฉพาะการสอบเข้ามัธยมศึกษาตอนปลาย และการสอบเข้ามหาวิทยาลัยแทบไม่เปลี่ยนแปลงจากเดิมที่วัดความรู้ไวยากรณ์และการอ่านแปลความ ก็ไม่มีเหตุผลใดๆ ที่การสอนในห้องเรียนต้องปรับตัวตาม การสอนด้วยวิธีฝึกพูดยังคงอาจเป็นอุปสรรคทำให้นักเรียนได้คะแนนไม่ดีเสียด้วยซ้ำ เพราะไปเบียดบังเวลาในช่วงเรียนที่ควรจะได้เรียนรู้เนื้อหาที่เป็นประโยชน์ในการทำข้อสอบ⁶⁷ ด้วยเหตุนี้รีเซอร์จึงสรุปว่าการที่กระทรวงศึกษาธิการวางเฉยไม่ยอมเปลี่ยนแปลงวิธีการวัดผล แสดงถึงการขาดความจริงใจที่จะสถาปนาแนวทางการสอนแบบฝึกพูดซึ่งถือเป็นความคงเส้นคงวาเชิงนโยบายตลอดมาที่ไม่เคยมุ่งมั่นจริงจังที่จะพัฒนาทักษะผู้เรียนให้กว้างไกลเกินกว่าความรู้ไวยากรณ์และการอ่านแปลความ⁶⁸

⁶⁵ Ibid., 68.

⁶⁶ Ibid., 68-69.

⁶⁷ Reesor, "The Bear and the Honeycomb," 45.

⁶⁸ Ibid.

กระแสสังคมที่เคยจุดยั้งรั้งบังเขียนการศึกษาภาษาอังกฤษที่ปรากฏในยุคก่อนๆ ก็หวนกลับมาเกิดซ้ำเป็นระลอกเช่นกันในยุคหลังสงคราม เช่น กรณีวิวาทะว่าด้วยภาษาอังกฤษควรเป็นวิชาบังคับหรือไม่ ซึ่งมีทั้งผู้สนับสนุนและผู้คัดค้าน พวกที่สนับสนุนให้เหตุผลว่าภาษาอังกฤษจัดเป็นศิลปศาสตร์ (liberal arts) แขนงหนึ่งซึ่งควรต้องศึกษาเล่าเรียน ส่วนพวกที่คัดค้านก็ได้แย้งว่าการให้ภาษาอังกฤษเป็นวิชาบังคับก่อให้เกิดผลเสียมากกว่าผลดี อีกทั้งวิธีการสอนที่เป็นอยู่ในปัจจุบันก็ไม่ได้ช่วยให้ผู้เรียนใช้ภาษาได้จริง⁶⁹ วิวาทะดังกล่าวเกิดขึ้นซ้ำอีกจนเป็นประเด็นเผ็ดร้อนในปี 1974 เมื่อฮิราอิซุมิ วาตารุ (Hiraizumi Wataru) สมาชิกสภาสูงจากพรรครัฐบาลได้เสนอร่างแผนการศึกษาว่าด้วย “สภาพปัจจุบันของการศึกษาภาษาต่างประเทศและทิศทางการปฏิรูป” ในร่างดังกล่าวฮิราอิซุมิเสนอนักเรียนญี่ปุ่นในระดับชั้นยอดเพียง 5% เท่านั้นที่ควรเรียนภาษาอังกฤษต่อไป ส่วนนักเรียนทั่วไปทั้งในระดับมัธยมต้นและมัธยมปลายไม่มีความจำเป็น ทั้งยังไม่ได้รับประโยชน์อันใดจากการเรียนภาษาอังกฤษ⁷⁰ ทศนะแบบชนชั้นนำนิยม (elitism) ของฮิราอิซุมิที่เห็นว่าภาษาอังกฤษไม่เหมาะกับคนทั่วไปได้รับการคัดค้านจากวาตาเบ โชอิชิ (Watabe Shoichi) ศาสตราจารย์ด้านภาษาศาสตร์จากมหาวิทยาลัยโซเฟีย วาตาเบเห็นว่าการสอนภาษาอังกฤษในโรงเรียนเพื่อใช้ในการสอบเรียนต่อเป็นเรื่องที่มีประโยชน์และควรมองว่าเป็นการฝึกสมองอย่างหนึ่ง⁷¹

⁶⁹ Shimizu, “Japanese English Education and Learning,” 10.

⁷⁰ Ibid., 11; Fujimoto-Adamson, “Globalization and History of English Education in Japan,” 276.

⁷¹ Shimizu, “Japanese English Education and Learning,” 11.

กระนั้นทั้งข้อเสนอของฮิราอิซุมิและข้อโต้แย้งของวาทาเบ ต่างก็ไม่ได้อยู่บนฐานความจริงที่ว่าสังคมญี่ปุ่นได้เปลี่ยนไปแล้ว “มหัศจรรย์ทางเศรษฐกิจ” (Economic Miracle) ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ปี 1955 เรื่อยมาจนถึงทศวรรษ 1970 ทำให้ภาคธุรกิจของญี่ปุ่นต้องการบุคลากรที่ใช้ภาษาอังกฤษได้เพื่อการติดต่อธุรกิจกับต่างประเทศ ถึงแม้ความพยายามของภาครัฐ เช่น กรณีอีแอลอีซีจะล้มเหลว แต่ในส่วนของภาคเอกชน ก็ได้เริ่มมีการก่อตั้งสมาคมทดสอบประสิทธิภาพภาษาอังกฤษ (Society for Testing English Proficiency) ขึ้นในปี 1963 ผลสอบของสมาคมแห่งนี้ซึ่งวัดทักษะภาษาอังกฤษทั้ง 4 ด้าน คือ ฟัง พูด อ่าน เขียน ได้รับการยอมรับและเป็นที่ยอมรับแพร่หลายไปทั่วประเทศ⁷² การเป็นเจ้าภาพกีฬาโอลิมปิกที่โตเกียวในปี 1964 และการจัดมหกรรมสินค้านานาชาติที่โอซากะในปี 1970 ยังช่วยกระตุ้นความสนใจให้คนญี่ปุ่นอยากพูดภาษาอังกฤษ⁷³ ไม่รวมถึงผู้ที่เดินทางไปต่างประเทศที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นจาก 127,749 คนในปี 1964 เป็น 1,392,045 คนในปี 1972 และเป็นเกือบ 2 ล้านคนในช่วงทศวรรษเดียวกัน⁷⁴

⁷² Fujimoto-Adamson, “Globalization and History of English Education in Japan,” 274-275; Hosoki, “English Language Education in Japan,” 202-203.

⁷³ Fujimoto-Adamson, “Globalization and History of English Education in Japan,” 275-276; Hosoki, “English Language Education in Japan,” 203; Shimizu, “Japanese English Education and Learning,” 11.

⁷⁴ Sasaki, “The 150-year History of English Language Assessment in Japanese Education,” 72; Hosoki, “English Language Education in Japan,” 203.

เศรษฐกิจที่เติบโตอย่างมากไม่เพียงแต่เปิดทางให้คนญี่ปุ่นได้ติดต่อกับสื่อสารกับโลกภายนอก และอยากรู้ภาษาอังกฤษชนิดใช้งานได้ แต่ฐานะที่ดีขึ้นโดยเฉลี่ยของคนญี่ปุ่นยังส่งผลให้จำนวนผู้ที่เข้าสู่ระบบการศึกษาเพิ่มสูงขึ้นมาก ในปี 1948 ผู้ที่จบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นมีเพียง 40% เท่านั้นที่ศึกษาต่อมัธยมศึกษาตอนปลาย แต่ในปี 1974 สัดส่วนของผู้ที่เข้าศึกษาต่อมีมากถึง 90% เช่นเดียวกับข้อมูลในปี 1975 ที่ระบุว่าจำนวนผู้ศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาทั้งในแบบวิทยาลัย 2 ปี และมหาวิทยาลัย 4 ปีมีมากกว่า 2 ล้านคน หรือคิดเป็นหนึ่งในสามของจำนวนประชากรในวัยเรียน⁷⁵ การศึกษาภาษาอังกฤษที่เติบโตไปพร้อมกับระบบการศึกษาจนมีความเป็นสถาบันในตนเองปรากฏชัดในปี 1980 เมื่อมีการประกาศการลดชั่วโมงเรียนภาษาอังกฤษ จาก 4 คาบต่อสัปดาห์ เหลือ 3 คาบต่อสัปดาห์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายการศึกษาภาคบังคับที่ต้องการเปลี่ยนแนวทางการจัดการศึกษาที่เคยมุ่งแต่การสอนเนื้อหาไปสู่การพัฒนาผู้เรียนอย่างองค์รวม การลดชั่วโมงเรียนดังกล่าวส่งผลให้กลุ่มครูที่สอนภาษาอังกฤษพากันรณรงค์คัดค้านเหตุการณ์ที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งก็คือ การก่อตั้งสมาคมการวิจัยการสอนภาษาอังกฤษในชั้นเรียน (Association of Research for English Teaching in the Classroom) ในช่วงกลางทศวรรษ 1980 ซึ่งแสดงถึงการตระหนักถึงความสำคัญของการทำวิจัยในชั้นเรียน⁷⁶ แนวโน้มเช่นนี้เอื้อต่อการสรรสร้างสิ่งใหม่ๆ ในยุคโลกาภิวัตน์ที่มาพร้อมกับความก้าวหน้าของเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสาร การสอนภาษาอังกฤษเพื่อ

⁷⁵ Sasaki, "The 150-year History of English Language Assessment in Japanese Education," 69-70.

⁷⁶ Fujimoto-Adamson, "Globalization and History of English Education in Japan," 276-277.

ประโยชน์ในการติดต่อสื่อสารจึงเป็นเป้าหมายอันดับต้นๆ ของการจัดการศึกษาอย่างไรก็ดีอุปสรรคขัดขวางที่เคยมีมาก็ยังคงเกิดขึ้นอีกดังจะกล่าวถึงต่อไป

6. กระแสโลกาภิวัตน์กลางทศวรรษ 1980 ถึงต้นศตวรรษที่ 21 (1987-2011)

ในปี 1987 รัฐบาลญี่ปุ่นได้ริเริ่มโครงการสอนและแลกเปลี่ยนในญี่ปุ่น (Japan Exchange and Teaching) หรือ เจอีที (JET) ซึ่งเป็นการจ้างงานชาวต่างประเทศที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี ให้มาทำงานด้านการศึกษาและเรียนรู้ที่ญี่ปุ่นโดยตำแหน่งงานกว่า 90% คือการทำหน้าที่ครูผู้ช่วยสอนภาษาในวิชาภาษาอังกฤษตามโรงเรียนมัธยมต่างๆ ทั่วประเทศในปีแรกมีผู้เข้าร่วมโครงการ 848 คน และเพิ่มขึ้นเป็นมากกว่า 6,000 คนในปี 2000 แล้วลดลงเหลือ 4,334 คนในปี 2010 ทั้งนี้ไม่รวมถึงการจ้างงานโดยตรงผ่านองค์กรท้องถิ่นอีกหลายพันอัตรา⁷⁷ เจอีทีระบุดึงดูดประสงค์ของโครงการในเอกสารฉบับเผยแพร่ว่า “เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างประเทศญี่ปุ่นกับประเทศอื่นๆ รวมถึงสหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร ออสเตรเลีย และนิวซีแลนด์ อีกทั้งยังเป็นการเปิดมุมมองสู่ความเป็นสากล ผ่านการส่งเสริมให้แต่ละท้องถิ่นได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับนานาชาติ ทั้งยังทำให้การศึกษาภาษาต่าง

⁷⁷ Reesor, “The Bear and the Honeycomb,” 45-46; Hagerman, “English Language Policy and Practice in Japan,” 53; Hosoki, “English Language Education in Japan,” 203-204; Sasaki, “The 150-year History of English Language Assessment in Japanese Education,” 73.

ประเทศในญี่ปุ่นเข้มข้นมากขึ้น”⁷⁸ การที่โครงการนี้มุ่งไปที่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชาวต่างชาติ จึงไม่ได้ระบุคุณสมบัติผู้เข้าร่วมว่าต้องจบการศึกษาในสาขาการสอนภาษาอังกฤษเป็นภาษาต่างประเทศ หรือต้องมีประสบการณ์การสอนมาก่อน นอกจากนี้แม้ผู้เข้าร่วมจะมาจากชาติเจ้าของภาษา (native speakers) แต่โดยมากก็รู้แต่ภาษาแม่ภาษาเดียว (monolingual speakers) ไม่ได้เป็นผู้รู้ภาษาที่สองจึงเป็นที่น่ากังขาถึงความเหมาะสมในการทำหน้าที่ครูสอนภาษาให้กับชาวต่างชาติ⁷⁹

กระบวนการสู่ความเป็นสากล (internationalization) ที่เจอีทีส่งเสริมมาจากหลักการ “โคกุไซกะ” (kokusaika) ซึ่งแพร่หลายมากในสมัยของรัฐบาลนายกรัฐมนตรีนาคาโซเน ยาสึฮิโร (Nakasone Yasuhiro) (1982-1987) แม้คำนี้มีนัยยะใกล้เคียงกับคำว่าโลกาภิวัตน์ (Globalization)⁸⁰ แต่แท้จริงแล้ว “โคกุไซกะประกอบไปด้วยสองด้านที่กลมกลืนกันทั้งการรับเอาความเป็นตะวันตกผ่านการเรียนรู้เครื่องมือในการสื่อสารอย่างภาษาอังกฤษ และการเผยแพร่ค่านิยมประจำชาติ”⁸¹

⁷⁸ D. McConnell, *Importing Diversity: Inside Japan's JET Program*, (Berkeley: University of California Press, 2000), 47. quoted in Reesor, “The Bear and the Honeycomb,” 46.

⁷⁹ Hagerman, “English Language Policy and Practice in Japan,” 53; Hosoki, “English Language Education in Japan,” 212.

⁸⁰ Hagerman, “English Language Policy and Practice in Japan,” 53; Reesor, “The Bear and the Honeycomb,” 46.

⁸¹ R. Kubota, “Japanese Culture Constructed by Discourses: Implications for Applied Linguistics Research and ELT,” *TESOL Quarterly* 33, no. 1 (1999): 300, quoted in Reesor, “The Bear and the Honeycomb,” 46.

การทำให้ญี่ปุ่นมีที่ยืนอย่างเคียงบ่าเคียงไหล่กับบรรดาชาติตะวันตกจึงเป็นจุดมุ่งหมายที่แท้จริงของโคกุไซกะ ดังนั้นโครงการเจอีที่จึงไม่ได้มุ่งหวังเพียงให้คนญี่ปุ่นได้พัฒนาทักษะการสื่อสารเพื่อ “ก้าวสู่ความเป็นสากล” แต่เพียงอย่างเดียว⁸²

กระนั้นก็ดีการริเริ่มโครงการเจอีที่มีเหตุผลเบื้องหลังที่มากกว่า ข้อความในเอกสารชี้แจงช่วงทศวรรษ 1980 เศรษฐกิจญี่ปุ่นแข็งแกร่งเกินหน้าสหรัฐอเมริกาจนถูกวิพากษ์วิจารณ์ในเวทีโลกว่าเป็น “สัตว์เศรษฐกิจ” ที่สูบเลือดสูบเนื้อชาติอื่นๆ อันเป็นผลจากการได้เปรียบดุลการค้าแทบทุกปี เพื่อปกป้องภาพลักษณ์ที่เสียหายในสายตาชาวโลก ญี่ปุ่นจึงได้ริเริ่มแผนการการเปิดเสรีทางการค้าและส่งเสริมการนำเข้าอย่างไรก็ดีทางสหรัฐอเมริกาเองกลับตำหนิแผนการดังกล่าวว่ามุ่งแต่เรื่องวัตถุดิบทองโดยไม่ก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างกันของคนสองประเทศ⁸³ โครงการเจอีที่จึงเกิดขึ้นด้วยความมุ่งหมายดังที่โนเซคุนิยุกิ (Nose Kuniyuki) ข้าราชการกระทรวงมหาดไทยซึ่งเป็นผู้ร่างแผนการดังกล่าวระบุว่า

⁸² Reesor, “The Bear and the Honeycomb,” 46.

⁸³ Ibid.

“โครงการเจอีที่ไม่เคยมุ่งหวังที่จะปฏิวัติการเรียนการสอนภาษาอังกฤษ หรือทำการเปลี่ยนแปลงใดๆ ในสังคมญี่ปุ่น พุดอย่างตรงไปตรงมา ในช่วงปีที่เกิดความขัดแย้งทางการค้าระหว่างสหรัฐอเมริกากับญี่ปุ่น... สิ่งที่ผมคิดก็คือจะจัดการอย่างไรกับความต้องการของสหรัฐอเมริกาที่อยากให้เราซื้อสินค้าของพวกเขามากขึ้น เช่น คอมพิวเตอร์ รถยนต์ ผมตระหนักดีว่าความบาดหมางทางการค้าระหว่างกันนั้นไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยการจัดการกับปัญหาในด้านวัตถุแต่เพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ผมยังต้องการพิสูจน์ให้เห็นด้วยว่าคนญี่ปุ่นไม่ใช่สัตว์เศรษฐกิจที่ไล่เขมือบสังหารมิตรภัยไปเสียทุกคน”⁸⁴

กระนั้นการมีชาวต่างชาติไหลบ่าเข้าสู่สถานศึกษาทั่วประเทศตั้งแต่ปี 1987 ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้นักเรียนญี่ปุ่นได้เรียนรู้จากเจ้าของภาษาโดยตรงอย่างไม่เคยมีมาก่อน ก็น่าจะส่งผลให้การศึกษาภาษาอังกฤษในญี่ปุ่นก้าวหน้าขึ้นได้บ้าง ยิ่งในปีเดียวกันเมื่อกระทรวงศึกษาธิการทำการปรับปรุงหลักสูตรการศึกษา (Course of Study) ในรายวิชาภาษาอังกฤษ โดยระบุความมุ่งหมายไว้ว่า “การสื่อสารกับต่างชาติควรเป็นเป้าหมายอันดับแรก และควรเน้นการพัฒนาทักษะภาษาทั้งสี่ด้านให้มากขึ้นกว่าเดิม” หรือการปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาในครั้งต่อมาในปี 1994 ที่กล่าวย้ำประเด็นเดิมว่า “ให้ครูเอาใจใส่ผู้เรียนให้ได้

⁸⁴ D. McConnell, “Education for Global Integration in Japan: A Case Study of the JET Program,” *Human Organization* 55, no. 4 (1996): 456. quoted in Reesor, “The Bear and the Honeycomb,” 47.

ฝึกทักษะการพูดการฟัง และเสริมสร้างความสามารถในการสื่อสาร”⁸⁵ พอถึงปี 1997 รัฐบาลญี่ปุ่นได้ตอกย้ำความสำคัญของทักษะการสื่อสาร โดยการประกาศคำขวัญอย่างเป็นทางการในการรณรงค์เพื่อการศึกษา ภาษาอังกฤษว่า “โลกาภิวัตน์ ความแตกต่างทางวัฒนธรรม และความเข้าใจกันระหว่างคนต่างเชื้อชาติ”⁸⁶ อย่างไรก็ตามการจัดการศึกษาภาษาอังกฤษในญี่ปุ่นยังคงเป็นปัญหาอยู่ต่อไป งานศึกษาของรีเซอริในปี 2002 เห็นว่ามีอุปสรรค 3 ประการที่ขัดขวางกระบวนการสอนที่เน้นการสื่อสาร ได้แก่ รูปแบบข้อสอบในการสอบเข้ามหาวิทยาลัย การคัดเลือก ตำราเรียน และการฝึกอบรมครู

ประการแรก ข้อสอบเข้ามหาวิทยาลัยโดยทั่วไปยังวัดความรู้ในแบบเดิม คือ ด้านไวยากรณ์ การอ่านเข้าใจความรวมถึงการเขียนเรียงความ ทำให้ทั้งครูและนักเรียนต่างก็ไม่ต้องการสูญเสียเวลาอันมีค่าไปกับทักษะการพูดการฟังที่ไม่ได้ออกสอบแม้หลักสูตรการศึกษาจะระบุไว้ก็ตาม

ประการต่อมา ตำราเรียนที่กระทรวงศึกษาธิการอนุมัติให้ใช้ในชั้นเรียนเป็นตำราที่เน้นทักษะการอ่านการเขียนส่วนตำราประเภทการพูดการฟังซึ่งตรงตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตร กลับไม่ได้ถูกคัดเลือกให้ใช้เรียนการสอนในชั้นเรียนจึงลงเอยในแบบเดิมที่มีแต่การอ่านการเขียนอยู่ต่อไป

⁸⁵ Reesor, “The Bear and the Honeycomb,” 47.

⁸⁶ Hosoki, “English Language Education in Japan,” 204; Fujimoto-Adamson, “Globalization and History of English Education in Japan,” 277.

ประการสุดท้ายครูผู้สอนไม่สามารถสอนด้วยวิธีเน้นการสื่อสารได้เพราะไม่ได้รับการอบรม หรือผ่านการฝึกฝนให้สอนด้วยวิธีดังกล่าว อีกทั้งครูส่วนมากก็เป็นผลผลิตของกระบวนการเรียนการสอนที่เน้นไวยากรณ์และการท่องจำ จึงไม่มีความมั่นใจในทักษะการสื่อสารของตนเอง และมักเลือกหนทางที่คุ้นเคยและ “ปลอดภัยกว่า” ด้วยการเน้นไวยากรณ์และการอ่านแปลความ⁸⁷

อย่างไรก็ดี ตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมารัฐบาลญี่ปุ่นได้ตั้งเป้าที่จะแก้ปัญหาความอ่อนด้อยภาษาอังกฤษของคนญี่ปุ่นโดยเฉพาะทักษะการสื่อสารอย่างจริงจังอีกครั้ง บทบาทของกระทรวงศึกษาธิการฯ ดังที่กล่าวไปแล้วในช่วงต้นบทความทั้งการพัฒนาแผนยุทธศาสตร์แผนปฏิบัติการ 5 ปี และการจัดทำโครงการต่างๆ มากมาย แสดงให้เห็นถึงความตั้งใจที่จะแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เรื้อรังมานาน เช่น การกำหนดมาตรฐานครูโดยใช้ผลสอบภาษาอังกฤษที่เป็นสากลเป็นตัวชี้วัด การพัฒนาทักษะการสื่อสารให้กับครูและนักเรียนโดยเปิดโอกาสให้ไปศึกษาเรียนรู้ยังต่างประเทศการส่งเสริมหลักสูตรที่จัดการสอนเป็นภาษาอังกฤษ การปรับแนวทางของข้อสอบในการสอบเข้ามหาวิทยาลัย หรือการขยายฐานการเรียนภาษาอังกฤษลงสู่ระดับชั้นประถมศึกษา เป็นต้น

กระนั้นแม้กระแสโลกาภิวัตน์ที่แรงจัดตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 20 ต่อต้นศตวรรษที่ 21 จะทำให้ใครต่อใครคาดหวังถึงอนาคตที่ดีขึ้นของการศึกษาภาษาอังกฤษในญี่ปุ่น แต่ประเด็นอัตลักษณ์ที่ผูกติดกับภาษาต่างชาตักก็ไม่ได้เร้นหายไป แต่ผลลบโผล่ให้เห็นเป็นระยะ เช่น ในปี 2000 เมื่อคณะกรรมการเพื่อการบรรลุเป้าหมายของญี่ปุ่นในศตวรรษ

⁸⁷ Reesor, “The Bear and the Honeycomb,” 48-49.

ที่ 21 (Commission on Japan's Goal in the 21st Century) ที่แต่งตั้งโดยนายกรัฐมนตรีโอบุชิ เคโซ (Obuchi Keizo) ได้เสนอให้ภาษาอังกฤษเป็นภาษาทางการอันดับสองของญี่ปุ่น เพื่อกระตุ้นให้ชาวญี่ปุ่นได้ใช้ภาษาอังกฤษในชีวิตประจำวันให้มากขึ้น แน่นนอนว่าข้อเสนอดังกล่าวเป็นที่โต้แย้งอย่างมากและต้องยกเลิกไปในที่สุด ทั้งจากผู้เห็นว่าคนญี่ปุ่นควรเรียนรู้ภาษาของตนเองให้ดีเสียก่อน เพราะยังมีคนหนุ่มสาวอีกมากที่พูดภาษาญี่ปุ่น หรือเขียนภาษาญี่ปุ่นแบบผิดๆ รวมถึงผู้เห็นว่าภาษาอังกฤษแตกต่างกับภาษาญี่ปุ่นมากเกินไปจนไม่เหมาะที่จะเป็นเครื่องมือในการสื่อสารวัฒนธรรมความเป็นญี่ปุ่น⁸⁸

ที่น่าสนใจก็คือแม้แต่แผนยุทธศาสตร์ที่มุ่งปลูกฝัง ‘คนญี่ปุ่นให้มีความสามารถในด้านภาษาอังกฤษ’ ปี 2002 และแผนปฏิบัติการ 5 ปี ในปี 2003 ก็ยังมีหัวข้อที่ว่าด้วย “การพัฒนาความสามารถในด้านภาษาญี่ปุ่น” ปรากฏอยู่ด้วย โดยระบุถึงความจำเป็นที่คนญี่ปุ่นต้องมีความสามารถที่จะถ่ายทอดและรับฟังภาษาญี่ปุ่นได้อย่างถูกต้อง เพื่อให้การสื่อสารเป็นภาษาอังกฤษมีประสิทธิภาพตามไปด้วย⁸⁹

ท่าที่ลึกลับดั่งเลิใจยังปรากฏผ่านการจัดการศึกษาภาษาอังกฤษในระดับประถมศึกษาปี 2011 ที่กล่าวแล้วข้างต้นซึ่งกำหนดให้นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 เป็นต้นไปได้รับโอกาสให้เรียนวิชา “กิจกรรม

⁸⁸ Shimizu, “Japanese English Education and Learning,” 11.

⁸⁹ Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology, “Developing a Strategic Plan to Cultivate ‘Japanese with English Abilities’,”; Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology, “Regarding the Establishment of an Action Plan to Cultivate ‘Japanese with English Abilities’,”.

ภาษาต่างประเทศ” (Foreign Language Activities) วิชาดังกล่าวซึ่งมุ่งให้ผู้เรียนได้สื่อสารกันเป็นภาษาอังกฤษกลับไม่มีการประเมินผล เพราะหลักสูตรประถมศึกษายังไม่ได้กำหนดรายวิชาที่ครอบคลุมเนื้อหาด้านภาษาอังกฤษ⁹⁰

จากที่กล่าวมาทั้งหมด แม้การศึกษาภาษาอังกฤษของญี่ปุ่นในยุคโลกาภิวัตน์และเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสารจะก้าวสู่ยุคใหม่ที่มีทิศทางดีขึ้นอย่างปฏิเสธไม่ได้ ผ่านนวัตกรรมการศึกษาที่น่าสนใจหลายประการ กระนั้นประเด็นอัตลักษณ์ที่ผูกติดกับภาษาต่างชาติก็ยังเปรียบเหมือนเงาที่ยังทาบทับอยู่แม้อ่อนจางไปบ้างท่ามกลางกระแสสูงของการเชื่อมโยงโลกทั้งโลกเข้าหากัน แต่ก็ยังไม่หายไปไหน และคงส่งผลกระทบต่อโครงสร้างและแนวทางการจัดการศึกษาภาษาอังกฤษในญี่ปุ่นอยู่ต่อไป

7. สรุป

ปัญหาการศึกษาภาษาอังกฤษในญี่ปุ่นมีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์และมีความเกี่ยวเนื่องกันอย่างสำคัญระหว่างปัญหาอัตลักษณ์ที่ผูกติดกับภาษาต่างชาติ และโครงสร้างการจัดการการศึกษาภาษาอังกฤษ กล่าวคือ การศึกษาภาษาของชาติตะวันตกในญี่ปุ่นโดยเฉพาะภาษาอังกฤษเกิดจากความจำเป็นตามสถานการณ์ที่ญี่ปุ่นต้องไต่แถวให้ทันความเจริญของโลกภายนอก กระนั้นผู้นำประเทศ และผู้กำหนดนโยบายด้านการศึกษาต่างก็ตระหนักถึงภัยอันตรายที่อาจติดพ่วง

⁹⁰ Novita Triane, “English Education at Elementary School in Japan,” 24-25.

มากับการเล่าเรียนภาษาต่างชาติจึงกำหนดแนวทางให้การศึกษามหา
 วิทยาลัยเป็นเพียงเครื่องมือในการถ่ายรับวิทยาการตะวันตกที่ไม่กระทบ
 กับอัตลักษณ์ความเป็นญี่ปุ่น การจัดการตามแนวทางดังกล่าวนำไปสู่
 การลดทอนเนื้อหาของการศึกษาภาษาอังกฤษให้เน้นเฉพาะด้าน
 ไวยากรณ์และการอ่านแปลความ เป้าหมายในการเรียนภาษาอังกฤษ
 ในญี่ปุ่นได้เปลี่ยนไปอย่างมากในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 หลังจากครูชาว
 ญี่ปุ่นได้เข้าแทนที่ครูชาวต่างชาติในสถานศึกษาชั้นสูง ทั้งยังมีการแปล
 ตำราเป็นภาษาญี่ปุ่นออกมามากมายจนทำให้นักเรียนญี่ปุ่นสามารถ
 เล่าเรียนวิทยากรใหม่ๆ ได้ในภาษาของตนเอง การศึกษามหาวิทยาลัย
 ในโรงเรียนจึงลดฐานะเป็นเพียงวิชาเรียนหนึ่งที่ใช้ในการสอบวัดความ
 รู้ หรือสอบเข้าศึกษาต่อ แต่ในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 กระแสโลกา
 ภิวัตน์และความก้าวหน้าของเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสาร เรียกร้องให้คน
 ญี่ปุ่นหันมาใส่ใจกับภาษาอังกฤษอย่างจริงจังโดยเฉพาะในด้านทักษะ
 การสื่อสาร ส่งผลให้ญี่ปุ่นต้องดำเนินการปฏิรูปการศึกษามหาวิทยาลัย
 ครั้งใหญ่เมื่อเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 อย่างไรก็ตามการส่งเสริมการศึกษา
 ภาษาต่างชาติที่มากขึ้นนี้ก็กระทบกระเทือนอัตลักษณ์ความเป็นญี่ปุ่น
 จนนำไปสู่แนวทางการจัดการศึกษาที่มีความลึกลับขัดแย้งกันเองและ
 มีความลังเลไม่แน่ใจทางนโยบายเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะ

กรณีศึกษาในญี่ปุ่นข้างต้น บ่งชี้ถึงความสำคัญของปัญหาอัตลักษณ์ที่ส่งผลต่อการศึกษาภาษาต่างชาติ โดยเฉพาะภาษาอังกฤษ ทั้งอาจเป็นคำอธิบายเสริมให้กับปัญหาการศึกษาภาษาอังกฤษในกลุ่มประเทศที่ไม่ตกเป็นอาณานิคม แต่ต้องเผชิญกับอำนาจตะวันตกเช่นกัน เพิ่มเติมจากมุมมองในเรื่องการสอนภาษาอังกฤษเป็นภาษาต่างชาติ (English as a foreign language หรือ EFL) ซึ่งมักด้อยประสิทธิภาพกว่าอันเป็นผลจากข้อจำกัดในส่วนของผู้เรียนที่ไม่ใคร่ได้สัมผัสและใช้ภาษาในชีวิตจริง ต่างจากกลุ่มประเทศที่เคยตกเป็นอาณานิคมที่ใช้ภาษาอังกฤษ และสอนภาษาอังกฤษเป็นภาษาที่สอง (English as a second language หรือ ESL) รวมถึงอาจศึกษาในแนวทางเปรียบเทียบกับกลุ่มประเทศที่ตกเป็นอาณานิคมมาก่อน ที่มีประเด็นอัตลักษณ์ และความเป็นชาตินิยมเป็นแรงผลักดันหนึ่งในการกำหนดแนวทางการศึกษาภาษาต่างชาติหลังได้รับเอกราช

บรรณานุกรม

หนังสือ

แฟร์แบงค์, จอห์น เค., เอ็ดวิน โอ. โรเซาเออร์, และ แอลเบิร์ต เอ็ม. เครก. *เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ใหม่: จีน ญี่ปุ่น เกาหลี ไต้หวัน*. ๑.1. แปลโดย เพ็ชรี สุมิตรและคนอื่นๆ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2550.

สุกัญญา นิ่งกร. *การศึกษาไทย-ญี่ปุ่นยุคปรับตัวสู่สมัยใหม่: เหตุใดก้าวไกลต่างกัน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549.

อาโซ, มาคาโต. *การศึกษากับการพัฒนาประเทศญี่ปุ่น*. บรรณาธิการโดย ชลลดา จิตติวัฒนพงศ์. แปลโดย ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2529.

Burks, Ardath W. "Japan's Outreach: The Ryugakusei." In *The Modernizers: Overseas Students, Foreign Employees, and Meiji Japan*. Edited by Ardath W. Burks. Boulder and London: Westview Press, 1985.

Buruma, Ian. *Inventing Japan*. New York: Modern Library, 2003.

Duke, Benjamin. *The History of Modern Japanese Education: Constructing the National School System, 1872-1890*. New Brunswick, New Jersey, and London: Rutgers University Press, 2009.

Minoru, Ishizuki. "Overseas Study by Japanese in the Early Meiji Period." In *The Modernizers: Overseas Students, Foreign Employees, and Meiji Japan*. Edited by Ardath W. Burks. Boulder and London: Westview Press, 1985.

Morikawa, Terumichi. "Mori Arinori." In *Ten Great Educators of Modern Japan*. Edited by Benjamin C. Duke. Tokyo: University of Tokyo Press, 1989.

วารสาร

Friedman, Jeffrey. "English Education in the Era of Meiji Japan." *World Englishes* 35, no. 1 (2016): 3-17. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/weng.12169> (accessed February 10, 2018).

Fujimoto-Adamson, Naoki. "Globalization and history of English education in Japan." *Asian EFL Journal* 8, no. 3 (2006): 259-282. <https://www.asian-efl-journal.com/1204/quarterly-journal/2006/09/globalization-and-history-of-english-education-in-japan/#sqelch-taas-tab-content-0-3> (accessed February 2, 2018).

Hagerman, Craig. "English language policy and practice in Japan." *Osaka Jogakuin College Kiyō Journal*, (October 1, 2009): 47-64. http://www.wilmina.ac.jp/ojc/edu/kiyo_2009/kiyo_06_PDF/2009_04.pdf (accessed February 2, 2018).

Hosoki, Yukiko. "English Language Education in Japan: Transitions and Challenges." *Kokusai kankeigaku bulletin* 6, no.1/2 (2011): 199-215. https://ci.nii.ac.jp/els/contentsci/nii_20171220111728.pdf?id=ART0009882896 (accessed February 2, 2018).

Reesor, Matthew. "The Bear and the Honeycomb: A History of Japanese English Language Policy." *NUCB Journal of Language Culture and Communication* 4, no.1 (2002-05): 41-52. http://www.nucba.ac.jp/themes/s_cic@cic@nucba/pdf/njlcc041/05REESOR.PDF (accessed February 2, 2018).

Sasaki, Miyuki. "The 150 year History of English Language Assessment in Japanese Education." *Language Testing* 25, no. 1 (2008): 63-68. <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0265532207083745> (accessed February 10, 2018).

Shimizu, Minoru. "Japanese English Education and Learning: A History of Adapting Foreign Cultures." *Educational Perspectives* 43, no. 1-2 (2010): 5-11. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ912110.pdf> (accessed February 2, 2018).

Triane, Novita. "English Education at Elementary School in Japan." *Premise Journal* 6, no. 1 (2017): 20-28. https://www.researchgate.net/publication/319937235_English_Education_at_Elementary_School_in_Japan (accessed February 10, 2018).

เว็บไซต์

Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology.

“Developing a Strategic Plan to Cultivate ‘Japanese with English Abilities’.” <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/APCITY/UNPAN008142.htm> (accessed February 10, 2018).

Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology.

“Regarding the Establishment of an Action Plan to Cultivate ‘Japanese with English Abilities’.” <http://www.gifu-net.ed.jp/kyoka/eigo/CommunicativeEnglish/Regarding%20the%20Establishment%20of%20an%20Action%20Plan%20to%20Cultivate%20%A1%C8Japanese%20with%20English%20Abilities%A1%C9.htm> (accessed February 10, 2018).

Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology.

“Towards Advancement of ‘Academic Ability’.” http://www.mext.go.jp/b_menu/hakusho/html/hpac200201/hpac200201_2_015.html (accessed February 10, 2018).

TOEFL. “Test and Score Data Summary for TOEFL iBT Tests.”

https://www.ets.org/s/toefl/pdf/94227_unlweb.pdf (accessed February 2, 2018).